

INSTITUT FOR
MENNESKE
RETTIGHEDER

TILGÆNGELIGHED TIL
OFFENTLIGT
NYBYGGERI

BAGGRUNDSNOTAT

**TILGÆNGELIGHED TIL OFFENTLIGT NYBYGGERI
BAGGRUNDSNOTAT**

Ligebehandlingsafdelingen, Institut for Menneskerettigheder

Redaktion: Maria Ventegodt Liisberg, Susanne Nour (ansvarlig)

Forfattere: Signe Stensgaard Sørensen, Institut for Menneskerettigheder,
og Pia Justesen, Justadvice.

© 2013 Institut for Menneskerettigheder
Danmarks Nationale Menneskerettighedsinstitution

Wilders Plads 8K
1403 København K
Telefon 3269 8888
www.menneskeret.dk

Institut for Menneskerettigheders publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden.

Vi tilstræber, at vores udgivelser bliver så tilgængelige som muligt. Vi bruger f.eks. store typer, korte linjer, få orddelinger, løs bagkant og stærke kontraster. Vi arbejder på at få flere tilgængelige pdf'er og letlæste resumeer. Læs mere om tilgængelighed på www.menneskeret.dk

INDHOLD

1	FORORD	5
2	RESUME I LETLÆST SPROG	6
3	INTRODUKTION	9
3.1	Formål	10
3.2	Problemstillinger	10
3.3	Afgrænsning og terminologi	11
3.4	Anvendt metode	12
4	HVAD ER TILGÆNGELIGHED?	13
4.1	Opsamling	14
5	JURIDISK ANALYSE	15
5.1	Paradigmeskift	15
5.2	Tilgængelighed i konventionen	18
5.3	Tilgængelighed som princip	20
5.4	Tilgængelighed som rettighed	20
5.5	Pligt og ret i forhold til lige muligheder for alle	22
5.6	Gennemførelse af retten til tilgængelighed	25
5.7	Opsamling	26
6	DANSK RET OM TILGÆNGELIGHED	28
6.1	Byggeloven	29
6.2	Standarder	30
6.3	Opsamling	32
7	BYGGEPROCESSEN	35
7.1	Faser og aktører	35
7.2	Kontrol og håndhævelse af tilgængelighedskrav	36
7.3	Tilgængelighed i praksis	39
7.4	Opsamling	40

8	STRUKTURELLE BARRIERER	41
8.1	Manglende handlingsplan	41
8.2	Økonomiske begrænsninger	43
8.3	Mangler i lovgivningen	45
8.4	Manglende viden	50
8.5	Forbehold overfor tilgængelighedskrav	53
8.6	Manglende håndhævelse	53
8.7	Opsamling	56
9	ANBEFALINGER	58
9.1	Handlingsplan for handicapområdet	58
9.2	Forbud mod diskrimination	59
9.3	Gennemgang og formidling af byggelovgivningen	60
9.4	Mere viden hos relevante aktører	61
9.5	Håndhævelse	62
	BILAG 1. HANDICAPKONVENTIONENS ARTIKEL 9	63
	BILAG 2. AKTØRER	65

KAPITEL 1

1 FORORD

Institut for Menneskerettigheders har til opgave at fremme gennemførelsen af FN's Handicapkonvention. Derfor sætter instituttet fokus på områder i det danske samfund, hvor der skal gøres en indsats for at leve op til konventionen.

Institut for Menneskerettigheder ønsker med dette notat at understrege vigtigheden af, at offentlige bygninger skal opføres, så de er tilgængelige for alle. Samtidig ønsker instituttet at pege på nogle af de tiltag, som er nødvendige, for at fremtiden i højere grad end i dag byder på et samfund, alle kan være en del af.

Notatet indeholder en juridisk analyse af FN's Handicapkonvention og dansk ret i relation til tilgængelighed. Herudover bygger notatet på samtaler med en række af de centrale aktører, der arbejder med tilgængelighed til bygninger i Danmark.

Notatet offentliggøres sammen med den trykte publikation: "Kom bare ind". Denne publikation henvender sig til alle, der arbejder med tilgængelighed til bygninger. Det kan være mennesker, der udformer politikker bag byggeri, eller mennesker der uddanner dem, som professionelt skal arbejde med byggeri. Det kan også være bygherrer, som måske kun en enkelt gang i deres liv opfører et byggeri. Eller frivillige og handicaporganisationer, der kæmper for retten til inklusion i samfundet.

Baggrundsnotatet og den trykte publikation findes på www.handicapkonvention.dk. Her kan du også finde mere information om Handicapkonventionen og instituttets arbejde med konventionen

KAPITEL 2

2 RESUME I LETLÆST SPROG

Menneskerettigheder gælder for alle mennesker. Også for mennesker med handicap. Institut for Menneskerettigheder arbejder for, at alle mennesker kan nyde deres menneskerettigheder.

Mennesker med handicap skal være en del af samfundet. I FN's Handicapkonvention står der, at mennesker med handicap skal være en del af samfundet. For at være en del af samfundet, skal mennesker med handicap kunne være de samme steder som andre mennesker.

Derfor skal mennesker med handicap kunne bruge de samme bygninger, som andre bruger. Det kan være skoler, biblioteker, sygehuse, rådhus, butikker og biografteatre.

I dag er der bygninger, som mennesker med handicap ikke kan bruge. Sidder du i kørestol, kan du ikke komme ind i bygninger med trapper. Er du blind, kan det være svært at gå op ad trapper, hvis der ikke er et gelænder.

Det skal blive bedre. Når vi bygger nye huse, skal vi bygge anderledes.

Anbefalinger

Der skal flere ting til, for at vi i fremtiden alle kan bruge de samme bygninger. Institut for Menneskerettigheder har skrevet gode råd til, hvad der skal gøres.

1. Der skal laves en plan

Den danske stat skal lave en plan for, hvordan mennesker med handicap bliver en del af samfundet. I planen skal stå, hvordan vi skal bygge huse, så alle kan bruge bygningerne.

2. Det skal være forbudt at diskriminere

Man kan føle, at man bliver holdt udenfor, hvis man ikke kan bruge de bygninger, andre bruger. Handicapkonventionen siger, at mennesker med handicap skal være en del af samfundet. Derfor skal det være forbudt at diskriminere mennesker med handicap.

3. Loven om bygninger

I dag findes der en lov om, hvordan man skal bygge. Men loven er svær at forstå. Loven skal skrives, så alle kan forstå loven.

4. Mere viden

Når man bygger et nyt hus, er der mange, som hjælper til. Alle dem, der bygger huse skal vide, hvordan man bygger huse, som alle kan bruge.

5. Kontrol af huse

Når et hus er færdigt, skal det kontrolleres, at alle kan bruge huset. Hvis alle ikke kan bruge huset, skal det bygges om.

Læs mere

Du kan læse mere om rettigheder for mennesker med handicap på www.handicapkonvention.dk

KAPITEL 3

3 INTRODUKTION

Manglen på tilgængelighed er på Institut for Menneskerettigheders liste over de 10 største udfordringer for Danmark i forhold til at leve op til FN's handicapkonvention.¹ Det skyldes, at Danmark er et land, hvor omgivelserne i sig selv ofte er en barriere for mennesker med handicap.

Præcis hvor utilgængeligt Danmark er, vides ikke. Der findes ikke nogen samlet opgørelse, ej heller en klar målsætning for, hvor man ønsker at nå hen eller hvordan. Det ville ellers være et første skridt på vejen til at forbedre tilgængeligheden.

Men vi ved, at personer med handicap oplever den manglende tilgængelighed som en stor udfordring og barriere i dagligdagen. Den manglende tilgængelighed blev blandt andet påpeget ved instituttets rundbordsmøder med handicaporganisationer i 2011.² Dansk Handicap Forbund, som organiserer personer med bevægelseshandicap, har efterfølgende på www.handicapkonvention.dk beskrevet, hvordan deres medlemmer dagligt møder dårlige adgangsforhold til bygninger, udearealer, kollektiv transport og til kulturen og naturen. Det er alt sammen med til at gøre handicap langt større, end de behøver at være.

Manglen på tilgængelighed består på trods af, at:

- **Danmark har ratificeret FN's handicapkonvention** og er forpligtet til at fremme tilgængeligheden for personer med handicap.
- **tilgængelige omgivelser er en forudsætning for, at mange af konventionens øvrige rettigheder kan opfyldes.** Eksempelvis er det en forudsætning for en inkluderende folkeskole (artikel 24), at skolerne er tilgængelige, ligesom det er en forudsætning for, at alle kan tage del i kulturlivet, at museer, biografer og biblioteker er tilgængelige (artikel 30).

- bedre tilgængelighed vil have **betydning for mange handicapgrupper samt befolkningen som helhed**, ikke mindst i lyset af den demografiske udvikling, hvor andelen af ældre øges.
- tilgængelige offentlige bygninger formentlig **samfundsøkonomisk set kan betale sig**.

Manglende tilgængelighed består, selvom Danmark juridisk er forpligtet til at forbedre tilgængeligheden, og at der i øvrigt er gode argumenter derfor. Nærværende baggrundsnotat udfolder ovenstående argumenter.

3.1 FORMÅL

Den daværende regering udtalte i forbindelse med Danmarks ratifikation af Handicapkonventionen i 2009, at konventionens artikel 9 om tilgængelighed er udtryk for et princip og en grundlæggende forudsætning. Men regeringen var også af den opfattelse, at tilgængelighed ikke kunne betragtes som en rettighed i sig selv.³

Det er dog instituttets vurdering, at betydningen af tilgængelighed i konventionen er et mere kompliceret spørgsmål i både teori og praksis, end der blev lagt op til ved ratifikationen. Nærværende baggrundsnotat indgår derfor i et større arbejde, som instituttet ønsker skal bidrage til en kvalificeret og tydelig dagsorden om øget tilgængelighed.

I notatet ønsker instituttet at påpege, at der eksisterer en række strukturelle barrierer for tilgængelighed til nye bygninger, hvortil offentligheden skal have adgang. Instituttet peger også på behovet for tiltag, der øger tilgængelighed til sådanne bygninger. Endelig er formålet at fremsætte en række anbefalinger, som kan fremme Danmarks efterlevelse af FN's handicapkonvention i relation til tilgængelighed til nye bygninger med offentlig adgang.

3.2 PROBLEMSTILLINGER

- Lever dansk ret i relation til tilgængelighed op til FN's handicapkonvention artikel 9, når der er tale om nybyggeri, hvor der skal være adgang for offentligheden?

- Hvilke strukturelle barrierer for tilgængelighed til offentligt nybyggeri opleves i praksis?
- Hvad anbefaler instituttet for at fremme tilgængelighed til offentligt nybyggeri i overensstemmelse med konventionen?

3.3 AFGRÆNSNING OG TERMINOLOGI

3.3.1 OFFENTLIGT NYBYGGERI

Udgangspunktet er artikel 9 i Handicapkonventionen (se [Bilag 1](#)), som omhandler tilgængelighed til fysiske omgivelser, informationsteknologi, transport etc.

For at kunne nå i dybden med problemstillingen afgrænses denne analyse til at se på nybyggeri, hvortil offentligheden skal have adgang. Det må antages at være her, overliggeren er højest; dvs. den type byggeri, hvortil der kan og bør stilles flest krav.

Offentligt nybyggeri dækker i nærværende baggrundsnotat over bygninger, hvortil offentligheden eller andre, end de i bygningen beskæftigede, har adgang. Typiske eksempler på bygninger i denne kategori er hoteller, restauranter, biografteatre, udstillingsbygninger, biblioteker, rådhus, museer, kirker, institutioner, skoler, sundhedsklinikker, gymnasier, svømmehaller, idrætshaller og -anlæg mv. Listen er ikke udtømmende.⁴

3.3.2 PERSONER MED FYSISKE HANDICAP

Både internationalt og i Danmark er der gennem de seneste 20-30 år sket et paradigmeskift inden for brugen af begreberne handicap og funktionsnedsættelse og forståelsen heraf. I dag betragtes det at have et handicap, som noget man bliver – og ikke som noget man er. At have et handicap ses som konsekvensen af, at de fysiske omgivelser ikke imødekommer individets fysiologiske forudsætninger. Handicap udtrykker altså ikke en fysisk tilstand, men en tilstand, der opstår i mødet med barrierer i det omgivende samfund, eksempelvis forårsaget af det fysiske miljø.⁵

3.3.3 STRUKTURELLE BARRIERER

Det er vigtigt at pointere, at projektet ikke skal afdække, hvilke konkrete tilgængelighedskrav, der mangler. Målet er således ikke, at vurdere, hvorvidt døre bør bygges bredere eller hvorvidt ramper skal hælde mere eller mindre.

Projektet skal i stedet afdække **strukturelle barrierer**, som begrænser tilgængeligheden. Med strukturelle barrierer menes barrierer, som opstår i hovedparten af alle byggerier og som i denne sammenhæng ofte vil udspringe af politiske beslutninger og/eller lovgivning.

Det betyder, at det ud over ovenstående ikke har været afgørende mere konkret at afgrænse, hvilke bygninger der er tale om eller hvilke handicapgrupper, de skulle være tilgængelige for. Det hænger sammen med, at de overordnede strukturelle udfordringer stort set er de samme, uanset hvilket byggeri og handicap, der er tale om. De konkrete løsninger i de enkelte tilfælde kan naturligvis være forskellige, men de strukturelle barrierer vil ofte være ens.

3.4 ANVENDT METODE

Notatet tager udgangspunkt i en retlig analyse af, om dansk ret lever op til konventionen. Hvilke barrierer, der findes for tilgængelighed, og hvordan barriererne opleves, belyses gennem interviews med centrale aktører på området (se den fulde liste i [Bilag 2. Aktører](#)), samt ved gennemgang af relevant litteratur og generel informationssøgning, herunder internationale erfaringer. Tilsammen danner dette baggrund for en række anbefalinger.

Handicapkonventionens artikel 33, stk. 3 fastslår, at det civile samfund og i særdeleshed personer med handicap og de organisationer, der repræsenterer dem, skal inddrages og deltage fuldt ud i det overvågningsarbejde, som instituttet har mandat til udføre. Instituttet ønsker derfor også at inddrage personer med handicap og deres organisationer i de enkelte projekter, som instituttet gennemfører.

En række organisationer for personer med handicap er blevet inviteret til møder om tilgængelighed (se listen i [Bilag 2. Aktører](#)). Udvalgte personer fra disse organisationer har haft mulighed for at kommentere på nærværende baggrundsnotat. Herudover er personer med handicap gennem instituttets nyhedsmail "Nyt fra handicapkonvention.dk" blevet orienteret om projektet.

Det konkrete output består dels i nærværende baggrundsnotat, dels i den kortere og mere letlæste og illustrative udgivelse "Kom bare ind...Om tilgængelighed til bygninger". Instituttet holder i forbindelse med udgivelsen et seminar om emnet. Seminaret vil blive filmet, således at debatten efterfølgende vil være at finde på www.handicapkonvention.dk.

KAPITEL 4

4 HVAD ER TILGÆNGELIGHED?

Der er ikke en officiel definition af, hvad tilgængelighed betyder i en dansk kontekst. Typisk beskriver begrebet en fysisk adgang for personer med handicap.⁶ Tilgængelighed er afgørende for, at mennesker med handicap kan bevæge sig rundt i det offentlige rum på lige fod med andre. I praksis opfattes tilgængelighed altså ofte som noget, der specifikt er relevant for personer med handicap.

Tilgængelighed kan også defineres som foranstaltninger, hvorved krav til menneskers funktionsevne mindskes.⁷ I et tilgængeligt miljø kan en person uden assistance fra en anden person bevæge sig fra et sted til et andet. Personen kan undervejs benytte forskellige produkter og transportmidler samt tilegne sig nødvendig information på egen hånd.⁸

Krav til tilgængelighed indgår i den danske byggelovgivning og er præciseret i en række bekendtgørelser, vejledninger, anvisninger og standarder til byggeriets aktører. Tilgængelighed er således langt hen ad vejen fastsat som specifikke bygningstiltag såsom ramper, elevatorer, håndlister mv.⁹

Tilgængelighed bliver som begreb ofte brugt sammen med andre begreber som design-for-alle og universelt design. Det kan skabe forvirring.

Design-for-alle og universelt design er udtryk for design-ideologier, som går længere end det ideal om tilgængelighed, som er det mest gængse i Danmark. Hvor tilgængelighed typisk angår tilgængelighed for personer med handicap, anskuer design-for-alle og universelt design alle mennesker som brugere. Det gælder fx børn, gravide, ældre, familier med barnevogne og personer med midlertidigt nedsat funktionsevne som fx et brækket ben. Generelt anvendes begreberne design-for-alle og universelt design oftest i overordnede strategier, metoder, ideologier eller målsætninger. Begge begreber kan dermed anskues som overbygninger på tilgængelighed.¹⁰

Et overordnet ideal og en politisk målsætning om universelt design vil gøre, at alle kan få lige adgang uden hindringer og barrierer for deres færden. En sådan målsætning vil være med til at begrænse en eventuel stigmatisering af personer

med handicap, som forskellige særligt udviklede tilgængelighedsforanstaltninger kan indebære.

Ovenstående beskrivelse af de forskellige begreber er imidlertid ikke helt præcis, fordi det i praksis ikke er muligt at afgrænse helt knivskarpt, hvem som nyder godt af tilgængelighedskrav. Det er således ikke kun mennesker med handicap, som har gavn af god tilgængelighed – det gælder for alle.¹¹ Der tales på den måde om tilgængelighed for alle, og tilgængelighed og lige muligheder knyttes sammen.

4.1 OPSAMLING

I dette notat vil tilgængelighed betegne **fysisk adgang for personer med handicap, som samtidig vil skabe god tilgængelighed for alle.**

Der er ikke i Danmark formuleret en overordnet officiel målsætning om at fremme design-for-alle eller universelt design. I realiteten kan man beskrive den byggefaglige indsats i Danmark som langt hen af vejen begrænset til tilgængelighed for personer med handicap, som har givet sig udtryk i minimumskrav i lovgivningen.¹²

På den baggrund vil der i dette notat tilsvarende blive fokuseret på tilgængelighed til byggeri for personer med handicap som en minimumsforudsætning. Der vil ikke være fokus på en overordnet politisk og samfundsmæssig målsætning om design-for-alle eller universelt design.

KAPITEL 5

5 JURIDISK ANALYSE

Som beskrevet i introduktionen er det Institut for Menneskerettigheders vurdering, at betydningen af tilgængelighed i FN's handicapkonvention er et mere kompliceret spørgsmål i både teori og praksis, end der fra lagt op til ved Danmarks ratifikation af konventionen.

I det følgende beskrives derfor for det første det paradigmeskift som indtræffer med Handicapkonventionen i forhold til, hvad menneskerettighedskonventioner er og kan. Og for det andet vurderes det, hvorvidt tilgængelighed er mere end et princip, samt hvilke retlige implikationer det har, for så vidt at tilgængelighed ud over at være et princip også er en individuel rettighed.

5.1 PARADIGMESKIFT

FN's konvention om rettigheder for personer med handicap blev vedtaget i FN den 13. december 2006 og ratificeret i Danmark i juli 2009. Konventionen er en klar illustration af det paradigmeskift, der er sket i forhold til mennesker med handicap inden for de seneste 10-15 år. Tidligere betragtede man mennesker med handicap som "objekter", der skulle behandles på bestemte måder og måske endda helbredes. I dag ser man mennesker med handicap som "rettighedssubjekter", der har samme menneskerettigheder som alle andre.¹³

Paradigmeskiftet indebærer, at man ser fjernelse af barrierer i omgivelserne som noget centralt i modsætning til tidligere tiders fokus på det enkelte menneskes "mangler".¹⁴ Det er omgivelserne og samfundet, der skal tilpasse sig individet, mere end det er personer med handicap, som skal tilpasse sig samfundets opfattelse af, hvad der er normalt. Denne tilgang gennemsyrrer hele Handicapkonventionen og træder tydeligt frem i konventionens principper om tilgængelighed, lige muligheder, værdighed, personlig autonomi og uafhængighed, som er beskrevet i artikel 3.

Handicapkonventionen tager også udgangspunkt i, at mennesker med handicap er i en særlig situation, og at mennesker med handicap typisk har nogle særlige behov.

Andre menneskeretskonventioner har et anderledes udgangspunkt: Mennesker er i udgangspunktet selvstændige og autonome individer, som skal beskyttes mod statens indblanding i deres ret til fx ytringsfrihed, forsamlingsfrihed og privatliv. De "klassiske" menneskerettigheder indebærer nogle begrænsninger for staten. De indeholder også positive forpligtelser for staterne til at fjerne forhindringer, der hindrer individer i frit at kunne udøve deres personlige autonomi. Endelig indeholder menneskerettighedskonventioner som fx FN's racediskriminationskonvention og FN's kvindekonvention en forpligtelse for staterne til at iværksætte positive foranstaltninger i forhold til etniske minoriteter og kvinder. Sådanne positive foranstaltninger kan ifølge konventionerne i særlige tilfælde være nødvendige for at sikre etniske minoriteters og kvinders ret til frit at udøve deres personlige autonomi. Den traditionelle tilgang til beskyttelse af personers menneskerettigheder fokuserer på forbud mod indgreb. Iværksættelse af positive foranstaltninger er en undtagelse hertil.

Handicapkonventionen anerkender, at mennesker med handicap ikke nødvendigvis er autonome individer i traditionel forstand. Tværtimod kan mennesker med handicap være afhængige af sociale foranstaltninger i samfundet som forudsætning for, at de kan udøve deres basale rettigheder. Mange mennesker med handicap er afhængige af, at staten gennem forskellige former for hjælp skaber det nødvendige grundlag for et meningsfuldt og værdigt liv.

Efter Handicapkonventionen er staten ikke alene forpligtet til at afholde sig fra at begrænse og misbruge den enkelte persons borgerlige og politiske rettigheder. Staten er også forpligtet til at spille en aktiv rolle og skabe de sociale omstændigheder, som er nødvendige for, at enkeltpersoner med handicap kan behandles med værdighed og opretholde en værdig eksistens.¹⁵

På den ene side har mennesker med handicap efter Handicapkonventionen en række juridisk eksigible rettigheder, hvilket betyder, at rettighederne kan håndhæves. Konventionen forudsætter således, at der fokuseres på individuelle rettigheder og krav. Det er en anden tilgang end den traditionelle og generelle gruppebaserede velfærds-tilgang, hvor staten udøver godgørenhed gennem sociale velfærdstiltag.

På den anden side er det ikke den klassiske tilgang til individuelle menneskerettigheder, som er fremtrædende i konventionen. Det er ikke en tilgang, der er begrænset til at anskue mennesker som autonome individer, der har ret til beskyttelse mod statens indgreb og i specielle tilfælde herudover har ret til særlige foranstaltninger. I stedet tager Handicapkonventionen

udgangspunkt i den (delvise) afhængighed, som kan kendetegne det forhold, som personer med handicap har til staten. Det følger nemlig også af konventionen, at personer med handicap kan gøre krav på en særlig behandling som et aspekt af deres (delvise) afhængighed af staten. Dette er en ny tilgang til det menneskeretlige rettighedsbegreb.

Personer med handicap kan efter konventionen gøre krav på en sådan grundlæggende støtte, som gør dem i stand til at leve et værdigt liv med størst mulig autonomi. Konventionen understreger alle menneskers ret til social, politisk og økonomisk deltagelse i samfundslivet og bygger dermed bro mellem borgerlige og politiske rettigheder på den ene side og økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder på den anden side.

En opfyldelse af menneskerettighederne for personer med handicap vil derfor i mange tilfælde være tæt koblet til det pågældende samfunds sociale tiltag og politikker.

I og med at de fleste menneskerettighedskonventioner traditionelt har beskæftiget sig med at beskytte autonome individers ret til aktiv samfundsdeltagelse, mangler disse konventioner typisk også metoder til at vurdere, hvordan der skal allokeres ressourcer, når det handler om sådanne sociale tiltag og politikker. Beslutninger om ressourceallokering forudsætter, at domstole og andre retshåndhævere har defineret, hvad der er et passende niveau af offentlig støtte for konkrete individer, herunder konkrete individer med handicap, som er i et (delvist) afhængighedsforhold til staten. Traditionelt har domstole m.fl. hovedsageligt beskæftiget sig med spørgsmål om, hvorvidt indgreb i en persons autonomi kan siges at være berettiget eller ej. Det er en relativ fremmed opgave for domstolene at skulle vurdere, hvad der er et "passende niveau for offentlig støtte".¹⁶ Når personer med handicap mener, at de har ret til et bestemt niveau af offentlig støtte eller tilpasning, vil det derfor i mange tilfælde for domstolene udgøre et "unormalt" krav, som ikke umiddelbart passer ind i den velkendte rettighedsramme designet til at beskytte mod uberettigede indgreb.

5.1.1 OPSAMLING

Det er denne mangel på klarhed og definitioner, når det handler om specifikke rettigheder for personer med handicap, som var årsagen til, at verdenssamfundet i 2008 vedtog FN's handicapkonvention. Selvom menneskerettigheder gælder for alle mennesker inklusiv mennesker med handicap, var det i praksis vanskeligt at håndtere menneskerettighederne i et handicap-paradigme, der ind til da langt hen af vejen handlede om

ressourceallokering, social politik og compensation. Selv efter konventionens vedtagelse er det vanskeligt at håndtere den reelle og praktiske rækkevidde af menneskerettigheder for personer med handicap. Men nu har verdenssamfundet gennem Handicapkonventionen anerkendt udfordringen, og staterne har forpligtet sig til at håndtere den på en seriøs måde.

Som beskrevet af Colm O-Cinneide er Handicapkonventionens potentiale derfor, at den anerkender det særlige ved rettigheder for personer med handicap og samtidig bekæmper marginalisering af handicap inden for det traditionelle rettighedsparadigme. Det sker ved, at:

- konventionen er udtryk for en retlig anerkendelse af det særlige paradigme for handicaprettigheder,
- konventionen opfordrer til en øget rolle for staterne i forhold til at skabe særlige foranstaltninger, og
- konventionen har udviklet et rettighedssprog, som er i stand til at udtrykke behov og krav fra personer, der ikke nødvendigvis udgør arketyper af autonome individer.¹⁷

Og hvad betyder det så i praksis? Hvornår kan vi tale om, at der er sket brud på en rettighed i Handicapkonventionen? Hvordan kan vi definere, hvornår en stat har svigtet i forhold til at allokere ressourcer og sørge for særlige foranstaltninger? Det er et komplekst spørgsmål, hvis besvarelse afhænger af den konkrete nationale kontekst, tilgængelige ressourcer samt betydningen af passende foranstaltninger for den konkrete person med handicap. Som sagt er den traditionelle menneskeret ikke særligt godt rustet til at håndtere disse spørgsmål.

5.2 TILGÆNGELIGHED I KONVENTIONEN

Handicapkonventionen fastslår i artikel 3, at tilgængelighed er et generelt princip, og at tilgængelighed som sådan har en bred rækkevidde. En pligt for staterne til at sikre tilgængelighed fremgår også af en selvstændig artikel – nemlig artikel 9. Forholdet mellem tilgængelighed som princip i artikel 3 og tilgængelighed som staternes pligt og borgernes mulige ret i artikel 9 er ikke afklaret, og tilgængelighed er dermed ikke nærmere karakteriseret i konventionen. Alligevel er der ingen tvivl om, at tilgængelighed generelt spiller en overordnet rolle i konventionen.

Tilgængelighed indgår i en lang række andre rettigheder. Det gælder fx adgang til en inkluderende undervisning (artikel 24), tilgængeligt arbejdsmarked (artikel 27), adgang til social tryghed og kultur (artikel 28 og 30).

Hvis man skal definere tilgængelighed i konventionen, så handler det om retten til adgang på lige fod med andre til alt det, som generelt er tilgængeligt for offentligheden. Tilgængelighed overlapper både med rimelige tilpasninger, der handler om tilpasninger i forhold til en konkret persons situation og individuelle behov. Og med inkluderende design, der handler om, at man inkluderer en lang række forskellige situationer og behov til gavn for alle – inklusiv personer uden handicap.¹⁸

Tilgængelighed refererer i konventionen oftere til omgivelserne end til en konkret persons særlige behov. Tilgængelighed udgør således en kategori, som ligger et eller andet sted mellem rimelig tilpasning målrettet en konkret person (individ) og inkluderende design målrettet alle personer (generelt).

FN's handicapkomité afholdt i oktober 2010 en generel diskussionsdag om Handicapkonventionens artikel 9. Sidenhen har komiteen inviteret alle interesserede til at indsende artikler og indlæg om implementering af artikel 9.¹⁹ Komiteens formål med disse høringer er på sigt at formulere en generel anbefaling om tilgængelighed og artikel 9. Et af de spørgsmål, som komiteen kigger nærmere på, er, hvorvidt tilgængelighed i Handicapkonventionen er et princip, en pligt for staten, en rettighed, en forudsætning for den fulde og lige deltagelse i samfundslivet for personer med handicap og for deres bevægelsesfrihed, eller om tilgængelighed i artikel 9 i virkeligheden omfatter alle disse ting.

En diskussion om hvorvidt tilgængelighed i Handicapkonventionen er et princip, en rettighed eller noget helt tredje ligner den diskussion, der i mange år har fundet sted i den generelle menneskeretlige teori om sociale, økonomiske og kulturelle rettigheder versus de mere "rigtige og individuelle" borgerlige og politiske menneskerettigheder. Mange forskere har gennem tiden fastholdt menneskerettighedernes udelelighed og ligestilling.²⁰ I den erklæring som blev vedtaget på FN's Verdenskonference om Menneskerettigheder i Wien i 1993 blev det da også fastslået som et centralt princip, at menneskerettighederne er universelle, udelelige, indbyrdes forbundne og afhængige. Det ændrer imidlertid ikke ved, at det til stadighed diskuteres, om de sociale, økonomiske og kulturelle rettigheder udgør umiddelbare rettigheder på samme niveau som de borgerlige og politiske rettigheder.

I stedet for at blive låst fast i en lignende årelang og akademisk diskussion om "status" for retten til tilgængelighed, vil det være hensigtsmæssigt at fortolke artikel 9 i lyset af Handicapkonventionens nye tilgang til rettighedsbegrebet. Som gennemgået overfor er konventionen i højere grad end ældre menneskerettighedskonventioner udtryk for en virkelighedsnær tilgang, der tager udgangspunkt i den reelle situation for mange personer med handicap. En situation, der ofte er kendetegnet ved et helt eller delvist afhængighedsforhold til staten.²¹

5.3 TILGÆNGELIGHED SOM PRINCIP

Tilgængelighed er efter artikel 3 et af de grundlæggende principper i Handicapkonventionen. Det betyder, at tilgængelighed har et bredt anvendelsesområde. Som princip skal tilgængelighed bruges som et gennemgående fortolkningsprincip for konventionens specifikke rettigheder.²² Tilgængelighed udgør således et grundlæggende element i konventionen og sigter mod at fjerne barrierer og at sikre adgang til og lige muligheder i forhold til udøvelse af rettigheder som fx uddannelse og sundhed.²³ Princippet om tilgængelighed udgør grundlaget for, at personer med handicap kan udøve og nyde deres rettigheder efter konventionen. Princippet er således uløseligt knyttet til alle konventionens rettigheder.²⁴

5.4 TILGÆNGELIGHED SOM RETTIGHED

Efter konventionens artikel 9 er tilgængelighed ikke bare et princip, men også en pligt for medlemsstaterne.

Det var ikke umiddelbart intentionen for Handicapkonventionens forfædre, at der med konventionen skulle formuleres "nye" menneskerettigheder. Og tilgængelighed - i modsætning til alle de andre rettigheder i Handicapkonventionen – kan hævdes at være en ny rettighed. En rettighed, som ikke direkte fremgår af andre menneskerettighedskonventioner. Det var, som beskrevet i kapitel 6, synspunktet hos den daværende danske regering under ratifikationen af Handicapkonventionen i 2009.

Imidlertid er hensigten blandt konventionens forfædre ikke afgørende. Faktisk er forfædrenes intention den mindst vigtige faktor, når man fortolker en international konvention. Det følger af artikel 31 i Wienerkonventionen om Traktatretten, at de primære fortolkningsredskaber er:

1. traktattekstens sædvanlige betydning (objektiv eller tekstnær tilgang)
2. i overensstemmelse med den kontekst/sammenhæng, traktatteksten er placeret i (systematisk tilgang)
3. i lyset af traktatens hensigt og formål (teleologisk tilgang).

Først herefter og som supplerende fortolkningsredskab kommer forarbejderne og omstændighederne ved traktatens indgåelse og dermed forfædrenes intention (historisk tilgang).

Det betyder, at det er Handicapkonventionens ordlyd samt formål og kontekst, der primært skal hjælpe os til at forstå betydningen og rækkevidden af bestemmelsen om tilgængelighed.

Når man læser artikel 9, fremgår det klart, at den pålægger staterne nogle klare og konkrete positive forpligtelser til at sikre tilgængelighed og lige muligheder i forhold til fysiske omgivelser og transport samt i forhold til information og kommunikation. Som teksten er formuleret, er tilgængelighed til disse fysiske omgivelser en pligt for staten og en individuel menneskerettighed. Det følgende fremgår direkte af artikel 9, 1:

”Med henblik på at gøre det muligt for personer med handicap at få et selvstændigt liv og deltage fuldt ud i alle livets forhold skal deltagerstaterne træffe passende foranstaltninger til at sikre, at personer med handicap på lige fod med andre har adgang til de fysiske omgivelser og transportmuligheder, den information og kommunikation, herunder informations- og kommunikationsteknologi og -systemer, og de øvrige faciliteter og tilbud, der er åbne for eller gives offentligheden, både i byområder og i landdistrikter.”

Denne forståelse af tilgængelighed er i fuld overensstemmelse med den kontekst af rettighedsbestemmelser, som artikel 9 indgår i samt med konventionens formål om sikring af lige muligheder og værdighed for personer med handicap.

Artikel 9 er en af de mest detaljerede artikler i konventionen og fastsætter en række konkrete og positive forpligtelser i forhold til tilgængelighed. Det gælder både i relation til fysiske omgivelser og transport samt til information og kommunikation, der er åben for eller gives til offentligheden. Staterne skal herudover træffe en række foranstaltninger med henblik på blandt andet at udvikle og overvåge gennemførelsen af standarder og vejledninger for

tilgængelighed og for at sikre, at private udbydere af faciliteter, som er åbne for eller gives til offentligheden, tager hensyn til alle aspekter af tilgængelighed.

Tilgængelighed er altså mere end "bare" et grundlæggende princip i konventionen. Tilgængelighed er en pligt for staterne og en selvstændig rettighed for personer – en menneskeret!

Spørgsmålet er, om staternes pligt til at sikre tilgængelighed er udtryk for andet og mere end staternes pligt til ikke at diskriminere på grund af handicap og pligten til iværksættelse af rimelige foranstaltninger, som fremgår af konventionens artikel 5? Konventionens artikel 2 fastsætter desuden direkte, at en manglende iværksættelse af rimelige foranstaltninger vil være udtryk for diskrimination. Spørgsmålet er derfor, om retten til tilgængelighed ikke blot er det samme som individets ret til beskyttelse mod diskrimination, eller om tilgængelighed er udtryk for en mere vidtgående rettighed til lige muligheder?

5.5 PLIGT OG RET I FORHOLD TIL LIGE MULIGHEDER FOR ALLE

5.5.1 IKKE-DISKRIMINATION OG RIMELIG TILPASNING

Manglende tilgængelighed kan hjælpe med at identificere barrierer, som hindrer en lige adgang til rettigheder for personer med handicap, og kan dermed udgøre diskrimination, hvis der er tale om usaglige forhold. På den anden side vil en manglende opfyldelse af de positive forpligtelser i artikel 9 til at sikre tilgængelighed gennem passende foranstaltninger ikke nødvendigvis udgøre diskrimination. Det hænger sammen med, at en del af de positive forpligtelser i artikel 9 efter en konkret vurdering "alene" skal opfyldes progressivt efter princippet i konventionens artikel 4, stk. 2 om sociale og økonomiske rettigheder.

Tilgængelighed er altså ikke nødvendigvis udtryk for, at der ikke er sket diskrimination. Tilsvarende er beskyttelse mod diskrimination ikke i sig selv tilstrækkeligt til at sikre tilgængelighed. I endnu mindre grad er ikke-diskrimination nok til at sikre en materiel lighed i form af lige muligheder for personer med handicap.

Handicapkonventionen indeholder i diskriminationsforbuddet i artikel 5 en pligt til rimelig tilpasning, som gælder i forhold til en individuel person eller situation. Pligten til rimelig tilpasning kan illustreres ved Handicapkomiteens første afgørelse af en konkret klagesag. I denne sag gjorde komiteen det klart, at den svenske stat ikke havde vist, at en fravigelse fra byggelovgivningen ville udgøre en "uforholdsmæssig stor eller unødvendig byrde". Samtidig lagde komiteen

vægt på, at staten ikke havde adresseret den omhandlede kvindes særlige situation og handicap-relaterede behov, og at staten dermed ikke havde opfyldt forpligtelsen til rimelig tilpasning. På den baggrund konkluderede komiteen, at afslaget på dispensation fra byggelovgivningen var udtryk for diskrimination.²⁵

Ikke-diskrimination udgør således sammen med pligten til rimelig tilpasning i forhold til den konkrete person en umiddelbar forpligtelse for staterne, som skal sikres øjeblikkeligt. På den måde vil rimelig tilpasning være en umiddelbar rettighed, som ikke "blot" skal opfyldes progressivt.

5.5.2 TILGÆNGELIGHED OG PASSENDE FORANSTALTNINGER

Uden for det mere snævre diskriminationsområde vil staterne være underlagt en progressiv forpligtelse til gennem passende foranstaltninger at sikre tilgængelighed. Selvom statens forpligtelse er progressiv, betyder det ikke, at tilgængelighed ikke er udtryk for en menneskeret – tilgængelighed kan blot karakteriseres som en progressiv menneskeret.

For personer med handicap vil en sikring af tilgængelighed, udover en beskyttelse mod diskrimination, ofte være en forudsætning for reel lighed i betydningen lige muligheder. Tilgængelighed udgør på den måde en vigtig bestanddel af det overordnede reelle lighedsbegreb for personer med handicap og indebærer dermed et opgør med en formel tilgang til lighed.²⁶

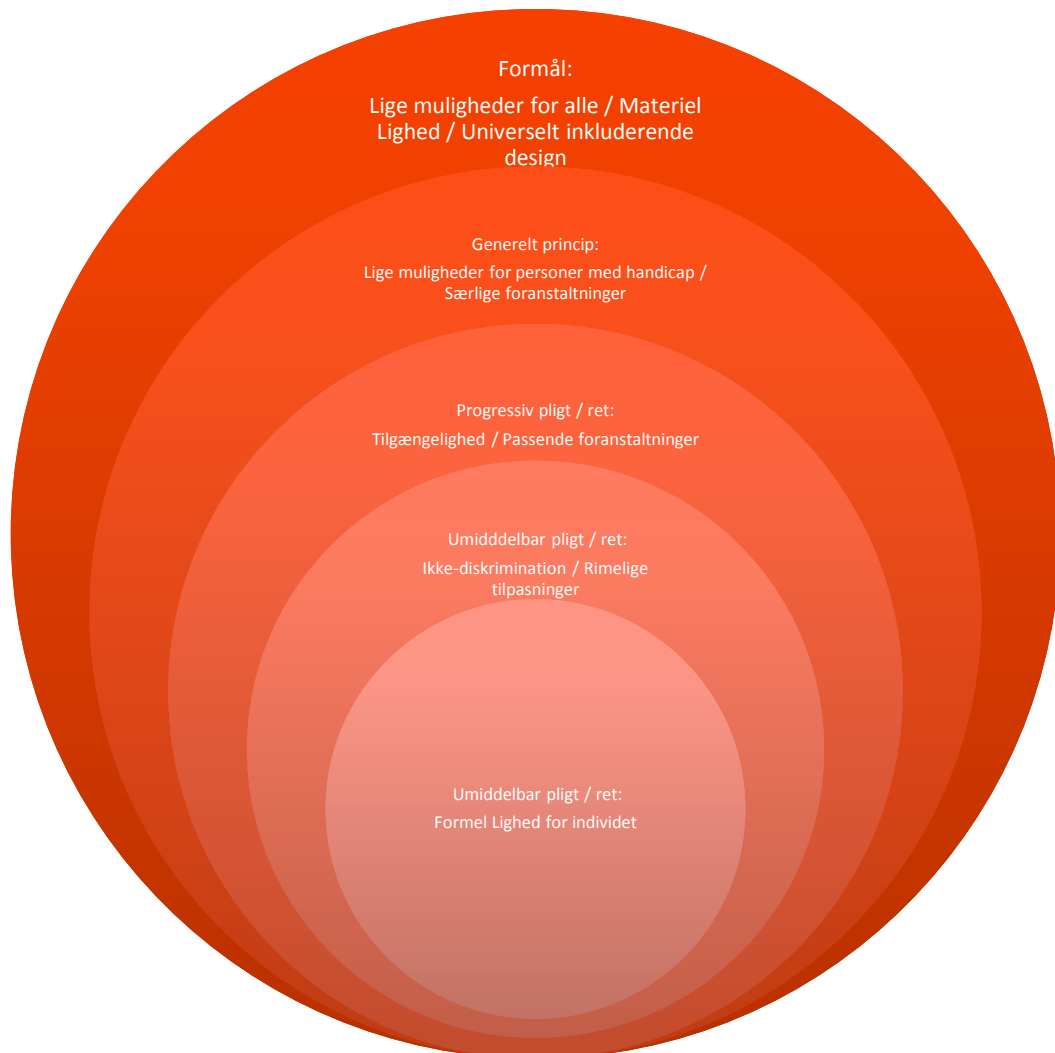
5.5.3 LIGE MULIGHEDER OG SÆRLIGE FORANSTALTNINGER

Herudover vil iværksættelse af **særlige foranstaltninger** ofte være et redskab til at sikre, at personer med handicap får de samme muligheder som andre. Et andet vigtigt middel til at opnå reel lighed er statens pligt i konventionen til at ændre de sociale normer gennem fx holdningsbearbejdning.²⁷

5.5.4 LIGE MULIGHEDER FOR ALLE OG UNIVERSELT DESIGN

Endelig vil universelt og inkluderende design sikre lige muligheder. En sådan tilgang vil sikre en materiel lighed for alle – ikke bare for personer med handicap.

Nedenfor ses en illustration af statens forpligtelser og individets rettigheder efter Handicapkonventionen. Den inderste kerne er mest forpligtende for staten og dermed også den mest umiddelbart eksigible rettighed for individet. Illustrationen skal læses indefra/nedefra.

Diskrimination vil som tidligere nævnt altid være udtryk for manglende tilgængelighed, mens manglende tilgængelighed ikke nødvendigvis vil være udtryk for diskrimination. Som det også ses i illustrationen ovenfor, er beskyttelse mod diskrimination en klar forudsætning for tilgængelighed. Det betyder, at staterne er nødsaget til at forbyde diskrimination på grund af handicap, hvis de vil sikre reel tilgængelighed. Forpligtelsen til at forbyde diskrimination følger da også allerede af konventionens artikel 4, 1. b) og af artikel 5.

5.6 GENNEMFØRELSE AF RETTEN TIL TILGÆNGELIGHED

Handicapkonventionens artikel 4 fastslår, at staterne skal gennemføre konventionen ved lovgivning, politikker og handlingsplaner. Men det er i udgangspunktet op til de enkelte medlemsstater at bestemme, hvordan de vil sikre gennemførelsen af de enkelte rettigheder, herunder også tilgængelighedsbestemmelsen i artikel 9.

Der er vanskeligt at komme udenom lovgivning, hvis staten skal opfylde pligten til at sikre tilgængelighed i artikel 9. Da ikke-diskrimination er en forudsætning for tilgængelighed, betyder det også, at staterne er forpligtede til at forbyde diskrimination på alle områder, hvilket i øvrigt følger direkte af artikel 4, 1. b) og af artikel 5.²⁸

Derudover følger det af artikel 4, stk. 2, at staterne er underlagt en progressiv forpligtelse til at virkeliggøre konventionens økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder. Opfyldelse af forpligtelsen til at sikre tilgængeligheden i artikel 9 vil langt hen af vejen skulle ske gennem sociale tiltag og politikker. At denne forpligtelse er progressiv betyder ikke, at forpligtelsen er så løs, at staterne kan undlade at gøre noget. Staterne skal træffe passende foranstaltninger i videst mulig udstrækning inden for de ressourcer, der er til rådighed, og hvor der er behov for det. Selvom forpligtelsen til at opfylde de økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder ikke er umiddelbar og absolut, er der efter konventionen en forpligtelse til at arbejde for den fremadskridende **fulde virkeliggørelse** af rettighederne.

FN's komité for økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder samt den Europæiske Komité for Sociale Rettigheder har behandlet spørgsmål om den progressive opfyldelse af sociale og økonomiske rettigheder. Problemstillingen og diskussionerne omkring tilgængelighed ligner som tidligere nævnt de diskussioner, der har været i den menneskeretlige litteratur om, hvorvidt sociale og økonomiske rettigheder udgør "rigtige" rettigheder i betydningen krav og ikke "bare" i betydningen mere generelle forpligtelser for staten.

Når de to komiteer har fortolket staternes forpligtelser i forhold til sociale og økonomiske rettigheder, har de anvendt en tilgang centreret omkring to forhold: For det første en "minimum core" analyse, hvor der foretages en vurdering af, om staten har iværksat sådanne positive foranstaltninger inden for det sociale og økonomiske område, som er nødvendige for at **individets grundlæggende værdighed** kan sikres. Med andre ord har komiteerne vurderet, om staterne har iværksat de foranstaltninger, som er nødvendige for at sikre nydelsen af kerneelementerne i de sociale og økonomiske rettigheder. For det andet en

”progressive realisation” tilgang, hvor komiteerne vurderer, om staten har iværksat passende foranstaltninger, som kan virkeliggøre og sikre, at disse sociale og økonomiske rettigheder *gradvist bliver realiseret*.

En kombination af disse to tilgange (”minimum core” og ”progressive realization”) synes at udgøre en konstruktiv og sammenhængende måde at undersøge, om forpligtelsen til progressiv opfyldelse i Handicapkonventionen respekteres.²⁹ Hvorvidt en stat lever op til forpligtelsen til at sikre tilgængelighed gennem passende foranstaltninger eller ej, vil således afhænge af,

- hvorvidt den pågældende persons værdighed er blevet sikret gennem sådanne passende foranstaltninger, så personen kan nyde kerneelementerne i den pågældende rettighed, og
- hvorvidt staten med udgangspunkt i sin økonomiske formåen har truffet sådanne passende foranstaltninger, så tilgængelighed på sigt vil blive realiseret.

En sådan tilgang vil også gøre det muligt i praksis at håndtere det faktum, at Handicapkonventionen også anerkender retten til grundlæggende sociale goder.

5.7 OPSAMLING

Tilgængelighed udgør både et generelt tværgående princip (artikel 3) og en positiv forpligtelse for staterne samt en selvstændig og individuel rettighed (artikel 9). Mere generelt udgør tilgængelighed et redskab til gennemførelse af staternes forpligtelser efter konventionen. Tilgængelighed er altså en specifik rettighed, der efter en konkret vurdering skal opfyldes progressivt.

Da ikke-diskrimination udgør en del af retten til tilgængelighed, og da denne del umiddelbart skal opfyldes, forudsætter en opfyldelse af konventionen, at diskrimination skal forbydes.

Selvom tilgængelighed er en rettighed i sig selv, vil det vil være en stående uklarhed, hvad der i den konkrete situation ligger i statens pligt og individets ret til progressiv opfyldelse af retten til tilgængelighed. Men her kan vi bruge ”minimum core” og ”progressive realization” tilgangen.

Det vil være hensigtsmæssigt med en generel anbefaling (General Comment) fra Handicapkomiteen vedrørende tilgængelighed og artikel 9. En sådan bør understrege, at rettighederne i Handicapkonventionen er udelelige, indbyrdes

forbundne og indbyrdes afhængige.³⁰ Det betyder, at de forskellige typer af rettigheder er ligeværdige, og at staterne ikke kan vælge nogen rettigheder ud som mere beskyttelsesværdige eller respektable end andre.

Anbefalingen bør også understrege, at tilgængelighed på den ene side hænger sammen med den individuelle beskyttelse mod diskrimination og kravet om iværksættelse af rimelige tilpasninger samt på den anden side de mere generelle og overordnede forpligtelser til hen ad vejen at iværksætte særlige foranstaltninger og udvikle inkluderende design – og at alle disse forhold spiller en afgørende rolle i forhold til at sikre konventionens rettigheder i praksis samt konventionens målsætning om materiel lighed for alle.

KAPITEL 6

6 DANSK RET OM TILGÆNGELIGHED

Handicapkonventionen blev i Danmark ratificeret ved Folketingsbeslutning B 194 den 28. maj 2009.³¹

Før ratifikationen var der stor diskussion i Danmark om tilgængelighed i konventionen. Handicaporganisationer argumenterede for, at tilgængelighed både var et generelt tværgående princip (artikel 3) og en selvstændig rettighed (artikel 9).³² I Indenrigs- og Socialministeriets bemærkninger til de forskellige høringsvar vurderede ministeriet, at det ikke var "retvisende at betegne tilgængelighed som en grundlæggende rettighed i sig selv".³³ Det blev dog understreget fra ministeriets side, at tilgængelighed skulle ses som et bærende princip med en central plads i fortolkningen af konventionen.

Danske Handicaporganisationer fastholdt, at tilgængelighed skulle betragtes som en selvstændig rettighed.³⁴

I Betænkning over Forslag til folketingsbeslutning om Danmarks ratifikation af FN's Handicapkonvention blev det beskrevet, at konventionen ikke skulle fastsætte nye rettigheder, at tilgængelighed var et generelt princip for hele konventionen, og at artikel 9 var rettet mod deltagerstaternes forpligtelser. Det fremgik ikke af betænkningen, at tilgængelighed skulle anerkendes som en selvstændig rettighed. Men i modsætning til tidligere svar fra Indenrigs- og Socialministeriet stod der på den anden side heller ikke, at tilgængelighed **ikke** skulle betegnes som en rettighed.

Den officielle og stadig gældende danske holdning må således antages at være udtrykt i følgende formulering i betænkningen:

"Det anerkendes således til fulde, at tilgængelighed er et bærende princip i konventionen, og at tilgængelighed er en forudsætning for en fuld nydelse af de rettigheder, der er fastsat i konventionen."³⁵

Før ratifikationen af Handicapkonventionen blev det også diskuteret, hvordan konventionens diskriminationsforbud forpligtede den danske stat. Det fremgår direkte af artikel 5, stk. 2, at "Deltagerstaterne skal forbyde enhver

diskrimination på grund af handicap og skal sikre personer med handicap lige og effektiv beskyttelse imod diskrimination af enhver grund". Før ratifikationen fremførte Indenrigs- og Socialministeriet over for Folketingets socialudvalg, at rækkevidden af denne bestemmelse var uklar, og at bestemmelsen ikke kunne siges at stille krav om gennemførelse af en generel lovgivning i Danmark, som skulle forbyde diskrimination på grund af handicap.³⁶ Danske Handicaporganisationer og Institut for Menneskerettigheder var uenige heri og mente, at konventionen forpligter medlemslandene til at indføre et forbud mod diskrimination på både det private og det offentlige område.³⁷

Det var imidlertid den daværende regerings holdning, at konventionens diskriminationsforbud i tilstrækkelig grad blev adresseret i kraft af den danske forvaltningsretlige lighedsgrundsætning og i kraft af forskelsbehandlingsloven på arbejdsmarkedet.³⁸ Der blev således ikke taget initiativ til indførelse af et mere generelt forbud mod diskrimination på grund af handicap, endsiges et forbud mod diskrimination på grund af handicap i relation til nybyggeri med offentlig adgang.

Dette notat er som nævnt afgrænset til at fokusere på tilgængelighed til offentligt nybyggeri. Det dækker i denne sammenhæng over det byggeri, som i byggeloven betegnes som "offentligt tilgængeligt nybyggeri".³⁹

6.1 BYGGELOVEN

Den danske byggelovgivning indeholder en række regler om fysisk tilgængelighed, som indenfor de seneste år flere gange er blevet skærpet. De overordnede rammer for tilgængelighed i nybyggeri fastsættes i Byggeloven, som også bemyndiger ministeren til at fastsætte mere detaljerede regler. Tilgængelighedskravene skal altid overholdes ved opførelse og indretning af offentligt byggeri.⁴⁰ Kommunen kan kun helt undtagelsesvist meddele dispensation fra tilgængelighedsbestemmelserne.⁴¹ Når det handler om ombygninger af eksisterende byggeri, gælder Bekendtgørelse om tilgængelighedsforanstaltninger i forbindelse med ombygninger.⁴²

De mere detaljerede regler om byggeri fastsættes i Bygningsreglementet 2010 (BR 10), som fastlægger regler for udformningen af byggeri.⁴³ BR 10 indeholder kravspecifikationer og udgør samfundets konkrete minimumskrav til tilgængeligheden. BR 10 er juridisk bindende, og i praksis opfattes tilgængelighedskravene i BR 10 som definerende for, hvorvidt et byggeri er tilgængeligt eller ej.⁴⁴

BR 10 indeholder desuden en række vejledninger til opfyldelse af Bygningsreglementet. Vejledningerne har ikke status af at være juridisk bindende. Relevant vejledning om tilgængelighed er udarbejdet til kommunernes byggesagsbehandlere.⁴⁵

I forhold til offentligt nybyggeri er der en række krav i BR 10, som vedrører niveaufri adgang ind i bygningen og til alle enheder, handicapparkeringspladser, handicapegnede wc-rum, elevator, taktil markering (særlige markeringer og lignende, der kan være en hjælp for blinde og svagtseende), publikumspladser i biografteatre, koncertsale og kirker samt teleslyngeanlæg og endelig skiltning målrettet blinde og svagtseende.

Statens Byggeforskningsinstitut (SBI) har udarbejdet Anvisning 230, som ikke er juridisk bindende.⁴⁶ Anvisningen præsenterer baggrund og begrundelse for samt tolkning af bestemmelserne i Bygningsreglement 2010 (BR 10). På den måde er anvisningen en publikation om, hvordan man i byggeriet løser opgaver i overensstemmelse med god praksis. Anvisning 230 har samme kapitelstruktur som bygningsreglementet, og anvisningsteksten ledsages af den fulde regeltekst fra BR 10 med vejledningstekster. Desuden henviser Anvisning 230 til relevante standarder, andre SBI-anvisninger samt andet baggrundsmateriale, der kan bruges som inspiration og reference.

Anvisning 230 indeholder tre kvalitetsniveauer (A, B og C), der i forbindelse med tilgængelighedskravene er defineret som:

- Kvalitetsniveau C, der svarer til bygningsreglementets niveau.
- Kvalitetsniveau B, højere kvalitet, fx svarende til DS 3028 (Dansk Standard, 2001c), SBI-anvisninger m.m.
- Kvalitetsniveau A, der svarer til for eksempel behovene hos personer med stort plejebehov.

Kvalitetsniveauerne gør det muligt at afklare og definere forventninger til funktionalitet samt fx at differentiere krav til tilgængelighedsniveauet mellem forskellige bygningsfunktioner.

6.2 STANDARDER

En officiel standard er et kompromis, som er opnået gennem en målrettet samarbejdsproces mellem centrale aktører på området i et

standardiseringsudvalg. Det, man er blevet enige om, nedfældes i et dokument – et konsensus-dokument, som så kaldes en standard.⁴⁷ Standarder er ikke juridisk bindende.

Artikel 9 (2) i handicapkonventionen nævner specifikt forpligtelsen til at udvikle minimumsstandarder og vejledninger:

”Deltagerstaterne skal ligeledes træffe passende foranstaltninger til:
a) at udvikle, udbrede kendskabet til og overvåge gennemførelsen af minimumsstandarder og vejledninger for tilgængeligheden af faciliteter og tilbud, der er åbne for eller gives til offentligheden,...”

Der er en række standardiseringsaktiviteter i relation til tilgængelighed på internationalt, europæisk samt nationalt dansk niveau.

Dansk Standard er Danmarks standardiseringsorgan og varetager arbejdet med både danske og internationale standardiseringer. Det sker blandt andet gennem nedsættelse af udvalg med relevante repræsentanter fra forskellige faglige og politiske interesseorganisationer. Medlemmerne betaler for at være med i udvalgene bortset fra brugergrupper som handicaporganisationer, der kan deltage gratis. Udvalgene diskuterer og behandler udkast til nye standarder og opdateringer af allerede eksisterende standarder. Dansk Standard fungerer som sekretariat i processen.

Dansk Standard udgav i 2001 standarden DS 3028:2001 ”Tilgængelighed for alle”, der inden for en række bygningskategorier opstiller krav med henblik på opnåelse af en forsvarlig tilgængelighed. Udvalg S-389, der er nedsat i regi af Dansk Standard og arbejder med standardisering i forhold til tilgængelighed til bygninger, overvejer i øjeblikket om DS 3028:2001 skal trækkes tilbage og om der i stedet skal laves en eksempelsamling med gode eksempler på tilgængeligt byggeri, eller om man udelukkende skal anbefale anvendelse af den nye internationale ISO-standard om tilgængeligt byggeri.⁴⁸

I regi af den internationale standardiseringsorganisation ISO har der i næsten 10 år været arbejdet på en international tilgængelighedsstandard for byggeri. ”ISO 21542:2011 – Building construction - Accessibility and usability of the built environment” blev vedtaget i maj 2011. ISO standarden er ikke oversat til dansk.

På europæisk niveau besluttede de europæiske standardiseringsorganisationer CEN, CENELEC og ETSI i 2008 på baggrund af et mandat fra EU Kommissionen at nedsætte en arbejdsgruppe, der fik til opgave at gennemføre en undersøgelse,

som skal danne grundlag for beslutning om evt. at igangsætte nye standardiseringsinitiativer i forhold til tilgængelighed til byggeri.⁴⁹

Standarder vil givetvis medvirke til at få EU-lande, som ikke lever op til artikel 9 i konventionen, til at gøre det, hvorved standarder kan være en indirekte vej til at sikre tilgængelighed i enkelte lande og på tværs af landegrænser.⁵⁰

Ikke mindst Danske Handicaporganisationer peger på, at (internationale) standarder er afgørende i forhold til at øge tilgængeligheden og arbejder således også for, at tilgængelighed bliver en del af standardiseringsarbejdet på nationalt og internationalt plan.⁵¹ Og standarder kan også være gode til at operationalisere tilgængelighedslovgivning. Norge har eksempelvis fulgt sin diskriminationslovgivning på tilgængelighedsområdet op med udviklingen af to nye standarder.⁵²

Men der er også udfordringer ved brugen af standarder. I forlængelse af ovenstående, så fremstår standardisering inden for tilgængelighed ikke som et samlet område, men – såvel i Danmark som internationalt – som et utal af standarder inden for mange forskellige og vidt forgrenede områder uden en indbyrdes sammenhæng. En anden udfordringer ved standarder er, at de er meget tidskrævende at udvikle.⁵³ Og endelige kan der peges på, at de arbejdsgrupper, som sidder og udvikler standarderne, er baseret på frivillige kræfter, hvilket i praksis udelukker en række relevante personer og organisationer fra at deltage.

6.3 OPSAMLING

Spørgsmålet er, hvorvidt det regelgrundlag, som gælder i Danmark, understøtter Handicapkonventionens gennemførelse på tilgængelighedsområdet.

Først og fremmest må det betragtes som en tvivlsom gennemførelse af Handicapkonventionen, at der mangler en officiel anerkendelse af tilgængelighed som en selvstændig rettighed.

Dernæst er konventionen ikke tilstrækkeligt gennemført, når det handler om beskyttelsen mod diskrimination på grund af handicap. Som beskrevet er beskyttelsen mod diskrimination en forudsætning for tilgængelighed i artikel 9, og det fremgår af artikel 5, at staterne er direkte forpligtede til at forbyde diskrimination på grund af handicap og ikke mindst sikre en effektiv beskyttelse mod diskrimination.

Der er imidlertid kun et decideret forbud mod diskrimination på grund af handicap på arbejdsmarkedet i Danmark. De offentligretlige ligheds- og saglighedsgrundsætninger giver herudover en vis beskyttelse mod usaglig behandling på grund af handicap inden for det offentlige, men disse er utilstrækkelige. På det private område gælder ingen beskyttelse mod diskrimination, udover når det handler om arbejdsmarkedet.

I forhold til en mere overordnet gennemførelse af retten til tilgængelighed samt en gennemførelse af retten til ikke-diskrimination som en forudsætning for tilgængelighed, kan der derfor stilles spørgsmålstejn ved, om den danske retsstilling lever op til konventionens tilgængelighedskrav.

Når det handler om den mere praktiske gennemførelse af tilgængelighed, siger konventionen ikke noget specifikt om, hvordan det skal ske. Man kan altså ikke ty til konventionen, hvis man vil vide, hvilken hældning en rampe skal have, eller hvor bred en dør skal være.

Konventionen er derimod klar, når det kommer til, hvorfor vi skal bygge tilgængeligt; der skal bygges tilgængeligt for at gøre det muligt for personer med handicap at få et selvstændigt liv og deltage fuldt ud i alle livets forhold.

Konventionen er også klar, når det kommer til statens forpligtelse til at sikre tilgængeligt byggeri og til den individuelle ret til tilgængeligt nybyggeri. Der er en selvstændig ret til tilgængeligt byggeri og til iværksættelse af passende foranstaltninger for at sikre et sådant byggeri, og denne selvstændige ret skal opfyldes progressivt af den danske stat. At statens forpligtelse er progressiv er ikke en adgang til at "udhule" retten til tilgængelighed i praksis. Men indholdet af rettigheden vil afhænge af en konkret vurdering efter følgende to kriterier:

- hvorvidt den pågældende persons værdighed er blevet sikret gennem passende foranstaltninger, som gør, at personen kan nyde kerneelementerne i retten til tilgængelighed, og
- hvorvidt staten med udgangspunkt i sin økonomiske formåen har truffet sådanne passende foranstaltninger, så tilgængelighed på sigt vil blive realiseret.

Med andre ord skal tilgængelighed i Danmark således gennemføres i videst muligt omfang ved foranstaltninger indenfor de ressourcer, som er til rådighed.

Det er instituttets vurdering, at den gældende byggelovgivning i Danmark generelt understøtter, at der skal bygges tilgængeligt, når det handler om

bygninger, hvortil offentligheden skal have adgang. Dette er også blevet bekræftet af stort set alle de aktører, instituttet har talt med.

Men som det vil fremgå af det følgende, eksisterer der imidlertid en række strukturelle barrierer, som er medvirkende årsager til, at offentligt nybyggeri i praksis ender med **ikke** at være tilgængeligt.

7 BYGGEPROCESSEN

Inden der ses nærmere på mulige strukturelle barrierer i byggeprocessen, er det nødvendigt med en grundlæggende forståelse af, hvad en byggeproces er. Et byggeri er således altid en kompliceret proces med mange forskellige faser og aktører.

I det følgende gennemgås byggeprocessens faser og aktører, og hvordan opfyldelsen af tilgængelighedskravene kontrolleres og håndhæves.

7.1 FASER OG AKTØRER

En byggesag vil som minimum have følgende faser:

- Ideudvikling, byggeprogram og kravspecifikation
- Myndighedsprojektet/ansøgning om byggetilladelse
- Byggesagsbehandling
- Projektering
- Udførelse

De forskellige aktører i en byggesag vil typisk være:⁵⁴

- Bygherren
- Bygherrens rådgivere (arkitekt, ingeniør, bygningskonstruktør m.fl.)
- De udførende (entreprenør, håndværker, tekniker m.fl.)
- Den kommunale myndighed (byggesagsbehandler)

I mange tilfælde har byggesagens aktører forskellige og nogle gange modstridende interesser. Det kan være, at bygherren sætter økonomien højere end æstetikken, mens æstetikken måske er det primære for arkitekten, som så igen må se nogle af sine ideer tilsidesat på grund af praktiske forhindringer under den konkrete opførelse af byggeriet. Der kan på den måde dukke skiftende dagsordener op undervejs i byggeriet.

Grundlæggende er det **bygherren**, som er ansvarlig for den færdige bygning. Det er bygherren, som er ansvarlig for, at byggeriet lever op til kravene i

byggelovgivningen, herunder tilgængelighedskravene. Selvom en bygherre uddelegerer ansvaret til sine rådgivere, fritager det ham ikke for det egentlige ansvar. Afhængig af de konkrete kontrakter med rådgiverne vil bygherren efterfølgende kunne drage rådgiverne til ansvar.

Rådgiverne stiller deres særlige viden til rådighed og hjælper bygherren med at fastlægge krav til byggeriet, projektore, økonomistyre, følge op på projektet, lede byggeriet og føre tilsyn på byggepladsen. Rådgiverne har på den måde stor indflydelse på byggeriets kvalitet, brugsværdi og økonomi.

De udførende kommer med tilbud på baggrund af udbudsmaterialet, og når det bliver accepteret af bygherren, er de udførende ansvarlige for at udføre den kvalitet, som bygherren har fastsat. Det er bygherrens udbud og krav til byggeriet, der sætter rammen for entreprenører og håndværkere.

Kommunen skal gennem byggesagsbehandlingen sikre, at byggelovgivningens bestemmelser overholdes. Tilgængelighedskravene i byggelovgivningen har samme juridiske gyldighed som kravene til brandsikkerhed og konstruktioner, og det er derfor ikke lovligt at se bort fra dem i byggesagsbehandlingen.⁵⁵

7.2 KONTROL OG HÅNDHÆVELSE AF TILGÆNGELIGHEDSKRAV

Det er bygherren, som er ansvarlig for, at byggeriet lever op til byggelovgivningen, herunder lovgivningens tilgængelighedskrav.

Desuden påhviler det den til enhver tid værende ejer af en ejendom at berigtige forhold, som strider mod byggelovgivningen.⁵⁶

Byggesagsbehandlingen i kommunen vil ofte blive indledt med en forhåndsdialog mellem bygherren/rådgiverne og den kommunale byggesagsbehandler om fx dokumentationsbehov i projektet.⁵⁷ Den ansøgning om byggetilladelse, der indgives til kommunen fra bygherre og/eller hans rådgivere, skal give kommunen mulighed for at vurdere, om byggelovgivningens bestemmelser er overholdt. Det skal fremgå af ansøgningen og af tegningsmaterialet, hvordan tilgængelighedskravene er løst i det enkelte byggeprojekt.⁵⁸

Som hovedregel bør kommunen ikke meddele en byggetilladelse, hvis byggesagens dokumentation ikke er til stede, herunder dokumentation af at tilgængelighedskravene er opfyldt. Hvis kommunen vælger at give en betinget byggetilladelse på et ufuldstændigt grundlag, skal denne indeholde en præcis

henvisning til betingelser og bestemmelser/krav i byggelovgivningen, som der fx mangler dokumentation for på udstedelsestidspunktet.⁵⁹

Følgende fremgår ydermere af Vejledningen om styrket byggesagsbehandling:

”Kommunen bør endvidere senest i forbindelse med færdigmelding/udstedelse af ibrugtagningstilladelse følge op på, om betingelserne i byggetilladelsen er opfyldt. Er dette ikke tilfældet, bør kommunen reagere over for bygherren i overensstemmelse med kommunens forpligtelse som bygningsmyndighed. Såvel i tilfælde, hvor betingelserne er opfyldt, som i de modsatte tilfælde, skal dette dokumenteres på sagen.

Såfremt der ikke stilles krav om den nødvendige dokumentation eller der fx ikke følges op på eventuelle betingelser herom i byggetilladelsen, kan kommunen ikke siges at leve op til forpligtelsen i byggelovens § 16 C om som bygningsmyndighed at påse, at byggelovgivningen er overholdt.”⁶⁰

Det er således kommunens pligt at søge at få ulovlige forhold ved et færdigt byggeri lovliggjort.

Et byggearbejde, der kræver byggetilladelse efter BR 10, skal som udgangspunkt færdigmeldes til kommunen, når det er afsluttet. Kommunen kan forlange de oplysninger, der er nødvendige for at give en ibrugtagningstilladelse og kan nægte at give en tilladelse til ibrugtagning, hvis byggearbejdet ikke er i overensstemmelse med byggetilladelsen.⁶¹ For at få en ibrugtagningstilladelse skal der laves en brandinspektion. Men der er ikke noget krav om en tilgængelighedsinspektion. Byggelovgivningen kræver således ikke, at kommunen tilsær byggeriet for tilgængelighedsmangler, inden der gives ibrugtagningstilladelse. Den enkelte kommune afgør i den enkelte byggesag, om der skal laves et tilsyn.

7.2.1 KLAGE OVER KOMMUNENS AFGØRELSER

Kommunens afgørelser i en byggesag kan påklages til de regionale statsforvaltninger. Klageberettigede er afgørelsens adressat og andre som fx naboer, der har en væsentlig individuel interesse i sagen. Klagefristen er på 4 uger fra den dag, afgørelsen er meddelt den pågældende.⁶²

Danske Handicaporganisationer inkl. deres medlemsorganisationer har en særskilt klageret i afgørelser, der vedrører handicapforhold.⁶³ Vælger en kommune fx helt undtagelsesvist at dispensere fra tilgængelighedsbestemmelserne i byggelovgivningen eller at give en

ibrugtagningstilladelse til trods for fejl eller mangler i relation til tilgængelighed, kan Danske Handicaporganisationer inkl. deres medlemsorganisationer klage over kommunens afgørelse til den relevante statsforvaltning.

Folketingets Ombudsmand har gjort opmærksom på, at kommunerne bør informere Danske Handicaporganisationer, når de træffer afgørelser i handicapforhold, således at Danske Handicaporganisationer har mulighed for at udnytte klageadgangen. Det er usikkert, om der foreligger en egentlig pligt til at informere, men det anbefales, at kommunen informerer Danske Handicaporganisationer m.fl., fx gennem kommunens handicapråd. Manglende information af Danske Handicaporganisationer m.fl. medfører ikke, at Danske Handicaporganisationer m.fl. er afskåret fra at klage, idet klage kan ske på det tidspunkt, hvor Danske Handicaporganisationer m.fl. bliver opmærksom på afgørelsen.⁶⁴

7.2.2 ULOVLIGT BYGGERI

Hvis kommunen bliver opmærksom på ulovlige forhold i et byggeri, har den **pligt** til at søge forholdet lovliggjort.⁶⁵ Kommunen kan blive opmærksom på forholdet i løbet af en konkret byggeproces, men både før og efter at et byggeri er færdigt, vil en hvilken som helst privatperson eller organisation også kunne gøre kommunen opmærksom på et ulovligt forhold som fx manglende tilgængelighed. Der er ikke nogen tidsfrist for henvendelse til kommunen efter færdiggørelse af et byggeri.

Konstaterer kommunen, at der er ulovlige bebyggelsesregulerende eller tekniske forhold ved et færdigt byggeri, er det derfor kommunens pligt at søge disse forhold lovliggjort. Det gælder både fysisk og retlig lovliggørelse. Loven siger ikke noget om, hvordan kommunen skal reagere. Kommunen bestemmer således i høj grad selv hvilken reaktion, der vil være passende i hver enkelt sag.⁶⁶

Hvis kommunen ikke griber ind og stiller krav til lovliggørelse, kan der klages til statsforvaltningen.⁶⁷

Ofte vil kommunen reagere overfor et ulovligt byggeri med et påbud om lovliggørelse. Den relevante ejer kan klage over påbuddet til statsforvaltningen, hvis klagen vedrører retlige spørgsmål, som fx anvendelse og fortolkning af byggelovens bestemmelser.⁶⁸ En ejer kan også indbringe påbuddet for de civile domstole inden 6 måneder efter, at påbuddet er meddelt.⁶⁹

Efter at have modtaget et påbud, skal ejeren udbedre forholdet og indsende dokumentation herfor.⁷⁰ Det er den til enhver tid værende ejer, som har pligt til

at lovliggøre et ulovligt forhold, uanset om der kan pålægges vedkommende skyld for ulovligheden.⁷¹

Hvis et påbud ikke efterkommes af ejeren, eller hvis der er tale om grove ulovlige forhold, har kommunen pligt til at politianmelde ejeren.⁷² Hvis kommunen forsømmer sin pligt til at politianmelde, kan statsforvaltningen, som fører tilsyn med kommunerne, efter omstændighederne meddele tvangsbøder, eller rejse tiltale mod de ansvarlige politikere.⁷³

Normalt er det kommunen, som indgiver politianmeldelser, men privatpersoner eller organisationer vil også kunne gøre det.⁷⁴

Det vil, uanset hvem der anmelder et påstået ulovligt forhold, være politi og anklagemyndighed, der afgør, om der bør rejses tiltale.

7.3 TILGÆNGELIGHED I PRAKSIS

Statens Byggeforskningsinstitut har i 2012 offentliggjort en undersøgelse af bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til byggeprocessen.⁷⁵ Undersøgelsen har søgt at afdække i hvilket omfang, der sker tab af tilgængelighed i de enkelte processer i et byggeforløb, samt hvad årsagen til dette tab er.

Undersøgelsen viser, at der bliver begået fejl i forhold til at opfylde byggelovgivningens tilgængelighedsbestemmelser gennem hele byggeprocessen.

Der er mangler i forhold til opfyldelsen af tilgængelighedskravene i ansøgningerne om byggetilladelser – de såkaldte myndighedsprojekter. Over halvdelen af de relevante målepunkter er ikke opfyldt eller beskrevet opfyldt i myndighedsprojekterne.

Der er også mangler i kommunernes byggesagsbehandling, dog med store udsving fra sag til sag. Der er tale om mangler i myndighedsprojektet, som ikke fanges, og om problemområder, der ikke påpeges i byggesagsbehandlingen.

Der bedes sjældent om yderligere dokumentation for opfyldelsen af tilgængelighedskravene, og den mangelfulde dokumentation fører kun til vilkår eller betingelser i byggetilladelsen i halvdelen af de tilfælde, hvor det ellers er relevant. I ingen af de undersøgte 10 nybyggerier fremgår det af bygningsakterne, om den færdige bygning er blevet tilset, før en ibrugtagningstilladelse er blevet givet.

Også i udførelsen af byggeriet opstår en række mangler. Kun i få tilfælde opfyldes krav, hvis opfyldelse ikke har været beskrevet i de forrige faser. Og der er krav, som ikke opfyldes i udførelsen, til trods for at opfyldelsen af dem har været beskrevet i de forrige faser i byggeprocessen.

I forhold til at opfylde tilgængelighedskravene i de færdige bygninger viser SBI-undersøgelsen, at der er store mangler. Kun omkring halvdelen af de målepunkter, der er defineret for hver bygning, er opfyldt i de færdige bygninger.

7.4 OPSAMLING

Det er bygherren, som er den centrale aktør i forhold til byggeprocessen – også når det kommer til tilgængelighed. Det er således bygherren, der har ansvaret for, at der bygges tilgængeligt. Efter byggeriets færdiggørelse er det den til enhver tid værende ejer, som er ansvarlig – uanset skyld.

I praksis er der dog mange aktører involveret i en byggeproces, herunder rådgivere, udførere og kommunale sagsbehandlere.

På trods af en relativt detaljeret lovgivning om tilgængelighed og et udbygget håndhævelsessystem sker der i praksis tab af tilgængelighed gennem hele byggeprocessen.

8 STRUKTURELLE BARRIERER

Når der i praksis er mangler så mange steder i byggeprocessen, indikerer det, at ansvaret for svigt i forhold til manglende tilgængelighed ikke kan placeres hos én aktørgruppe alene.⁷⁶ Det tyder på, at der eksisterer nogle strukturelle barrierer for at bygge tilgængeligt, som alle møder.

I det følgende sættes fokus på sådanne overordnede strukturer og mulige barrierer i byggeprocessen. Udgangspunktet for gennemgangen er forpligtelsen i Handicapkonventionen til at sikre tilgængelighed, herunder forpligtelsen til at iværksætte passende foranstaltninger i artikel 9.

De strukturelle barrierer, som præsenteres, er blevet påpeget af de centrale aktører, som instituttet har talt med, men de stammer også fra litteratur og anden informationssøgning. Listen over barrierer er ikke udtømmende og er skrevet i ikke-prioriteret rækkefølge.

8.1 MANGLENDE HANDLINGSPLAN

Gennemførelse af Handicapkonventionen - som den danske stat er forpligtet til – forudsætter, at staten har et overblik over, hvor der mangler overensstemmelse mellem national lovgivning, praksis og konventionen, samt at staten lægger en plan for, hvordan den vil sikre og fremme konventionens gennemførelse. Sat på spidsen kan man sige, at så længe der ikke findes en handlingsplan for, hvad der skal ske, er der en risiko for, at der ikke sker tilstrækkeligt.

Det gælder ikke mindst på tilgængelighedsområdet, hvor det er et langt sejt træk, der skal til; der findes ingen hurtige løsninger. Det er derfor afgørende, at øget tilgængelighed bliver en del af den langsigtede planlægning på handicapområdet.

Det er instituttets opfattelse, at hverken processen frem til ratifikation af Handicapkonventionen eller processen i forbindelse med udarbejdelsen af Danmarks nationale rapport til Handicapkomiteen har indebåret en tilstrækkelig

tilbundsgående undersøgelse af, **hvor** der i Danmark er problemer og mangler i gennemførelsen af konventionen, og **hvorvidt** de nugældende danske love og politikker er i overensstemmelse med konventionen og mest effektivt sikrer dens virkeliggørelse.⁷⁷ Heller ikke i forhold til tilgængelighed er der foretaget en sådan tilbundsgående undersøgelse.

Danmark er da også af FN's Menneskerettighedsråd blevet anbefalet at udvikle og implementere en national handlingsplan for menneskerettigheder for at skabe rammerne for en systematisk og omfattende tilgang til fremme og beskyttelse af menneskerettighederne mere generelt.⁷⁸

Social- og Integrationsministeriet har i 2011 igangsat et arbejde med at udarbejde en langsigtet handlingsplan for handicapområdet, som skal udgøre rammerne for gennemførelsen af Handicapkonventionen. Det er positivt, at myndighederne hermed anerkender, at der fortsat er et behov for en dybdegående analyse af, hvordan virkeligheden ser ud for personer med handicap i dag i forhold til nydelsen af de konkrete rettigheder i konventionen.

I kommissoriet for arbejdet vedrørende en ny handlingsplan på handicapområdet er tilgængelighed dog ikke sat på som et selvstændigt tema, hvilket instituttet over for Social- og Integrationsministeriet har påpeget som problematisk.⁷⁹

Som inspiration til en handlingsplan for tilgængelighedsområdet kunne der kigges på Norge, som i perioden 2004-2008 gennemførte "Regjeringens handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne – Plan for universell utforming innen viktige samfunnsområder".⁸⁰ Handlingsplanen blev iværksat som et virkemiddel for at løse overordnede styringsproblemer inden for området og indebar blandt andet:

- Retningsgivende dokumenter som vejledninger, indikatorer, standarder og love.
- Økonomiske virkemidler i form af lån og tilskud.
- Kurser, kompetenceudvikling og formidling.

Også i Sverige har regeringen i 2011 udarbejdet en handlingsplan for handicapområdet udgivet i "En strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken 2011– 2016".⁸¹ I strategien lægges blandt andet op til, at byggelovgivningen skal strammes med øget tilgængelighed for øje, at der skal

være et bedre kommunalt tilsyn med bygningers tilgængelighed, og tilgængelighed skal afspejles i den fysiske planlægning.

Også Danske Handicaporganisationer har igennem flere år arbejdet for en handlingsplan for handicapområdet i Danmark, hvor blandt andet tilgængelighed indgår som et fokusområde.⁸²

8.2 ØKONOMISKE BEGRÆNSNINGER

Handicaporganisationer har understreget, at økonomiske virkemidler er nødvendige, hvis det danske samfund skal være tilgængeligt for personer med handicap. I forbindelse med rundbordsmøderne med en lang række handicaporganisationer, som instituttet afholdt i 2011, blev der peget på, at en puljeordning, hvor man kan søge penge til at forbedre tilgængeligheden, kan være med til at fremme tilgængeligt byggeri.⁸³

Der eksisterer på nuværende tidspunkt en tilgængelighedspulje, der er afsat til at forbedre tilgængeligheden for mennesker med handicap til eksisterende offentlige bygninger med en borgerrettet servicefunktion. Puljen, som i perioden 2009-2012 var på 25 millioner kr., er af partierne bag satspuljeaftalen blevet forlænget, således at der i perioden 2013-2014 afsættes 16 millioner kr. til at forbedre tilgængeligheden.⁸⁴

Alt andet lige må puljen dog betragtes som en kortsigtet løsning, der har betydning enkelte steder og kun for den allerede eksisterende bygningsmasse. Puljen vil således næppe ændre på det overordnede billede af manglende tilgængelighed, når man tager puljens størrelse i betragtning. Den vil ej heller i sin nuværende form forbedre tilgængelighed til nybyggeri.

Når det kommer til nybyggeri, så er det ofte store budgetter, der arbejdes med. Ikke desto mindre må der prioriteres. Så når den generelle opfattelse er, at det er dyrt eller i hvert fald fordyrende at bygge tilgængeligt, så er økonomien ofte et afgørende argument for at tilgængelighed nedprioriteres, hvilket er blevet underbygget af de samtaler, instituttet har haft med en lang række aktører.

Men der er flere argumenter for, at der er tale om en opfattelse, som bør ændres.

For det første må der stilles spørgsmålstegn ved, hvorvidt det overhovedet er dyrere at bygge tilgængeligt, når man bygger nyt. Opførelsen af Handicaporganisationernes Hus, som stod færdig ultimo 2012 er angiveligt et

bevis på det modsatte. Huset er bygget ud fra en vision om at skabe verdens mest tilgængelige hus og er samtidig bygget, uden at tilgængeligheden har været fordyrende for byggeriet. Danske Handicaporganisationer udarbejder i begyndelsen af 2013 en beregning, hvori deres byggeri sammenholdes med et tilsvarende, men utilgængeligt byggeris kvadratmeterpris.

For det andet gælder forpligtelsen til at bygge tilgængeligt som udgangspunkt uanset prisen. Det vil sige, at prisen ikke i sig selv må betyde, at man ikke bygger tilgængeligt. Der er dog den "ventil", at tilgængelighed ifølge FN's handicapkonvention skal implementeres progressivt og skal implementeres i lyset af de ressourcer, der er til rådighed. På den anden side er der en særlig forpligtelse til at beskytte udsatte grupper i økonomiske krisetider.⁸⁵

For det tredje har en analyse gennemført for Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet i Norge peget på, at det at bygge tilgængeligt er samfundsøkonomisk rentabelt.⁸⁶ I analysen modregnes de økonomiske omkostninger i form af investering, drift og vedligehold ved at forbedre tilgængeligheden ved eksisterende bygninger, hvortil offentligheden har adgang, den nytteværdi, som tiltagene har. Nyttneværdien er opgjort på baggrund af en survey gennemført blandt et repræsentativt udsnit af den norske befolkning. Departementet illustrerer selv analysens konklusioner med følgende eksempel:

"Dersom et mindre rådhus på 2 etasjer uten heis med 30 ansatte og ca 40 besøkende hver dag, installerer en heis, vil dette gi en samfunnsøkonomisk gevinst på ca 180 000 kroner. Ut over det komme mange positive effekter som ikke kan prissettes. Dette kan være økt likestilling for personer med funksjonsnedsettelse, reduksjon i antall skader og økte muligheter for jobb."⁸⁷

I den svenske udredning "Bortom fagert tal – om bristande tillgänglighet som diskriminering" vurderes de økonomiske og samfundsmæssige konsekvenser af at indføre et diskriminationsforbud, som indbefatter, at manglende tilgængelighed udgør diskrimination. En af hovedkonklusionerne i denne forbindelse er, at eftersom et diskriminationsforbud først og fremmest vil være med til at forstærke allerede eksisterende krav om at bygge tilgængeligt, så er reglerne ikke i sig selv fordyrende. De vil blot være med til at øge efterlevelsen. Samtidig peges der på, at øget tilgængelighed vil komme en meget stor del af befolkningen til gode, herunder de 300.000 personer, som hver dag bevæger sig rundt med en barnevogn, ligesom øget tilgængelighed vil gøre mennesker med handicap mere selvhjulpne, hvilket vil udgøre en besparelse.⁸⁸

Der findes ikke tilsvarende undersøgelser i Danmark. Men det er værd at bemærke, at der er tale om en samfundsøkonomisk gevinst selv ved forbedringer

af eksisterende byggeri, der som udgangspunkt må antages altid at have økonomiske omkostninger.

Dette taler for, at selv ved meromkostning ved nybyggeri vil det i nogle tilfælde samfundsøkonomisk set kunne betale sig med denne investering.

Opsummerende kan det konstateres, at økonomiske hensyn i praksis er en væsentlig barriere for at bygge tilgængeligt, på trods af at der er argumenter for, at det at bygge tilgængeligt ikke nødvendigvis er fordyrende hverken i de konkrete tilfælde eller i et længerevarende samfundsøkonomisk perspektiv.

8.3 MANGLER I LOVGIVNINGEN

Det er den generelle holdning blandt relevante aktører, at den eksisterende byggelovgivning overordnet set indeholder tilstrækkelige krav til offentligt nybyggeri.

Således er en række igangværende projekter hos SBI om tilgængelighed også igangsat for at få en vurdering af, hvorvidt yderligere redskaber kan understøtte efterlevelsen af tilgængelighedsbestemmelserne.⁸⁹ I SBI's undersøgelser er der derimod ikke fokus på indførelse af yderligere tilgængelighedskrav i lovgivningen.

Ikke desto mindre er det instituttets vurdering, at den nuværende lovgivning indebærer en række udfordringer i forhold til at sikre tilgængelighed. Mangler og uklarheder i den gældende lovgivning medfører nogle strukturelle barrierer for tilgængeligheden til offentligt nybyggeri og stiller på den måde spørgsmålstegn ved Handicapkonventionens opfyldelse i dansk ret.

8.3.1 MANGLENDE FORBUD MOD DISKRIMINATION

I Danmark er der ikke et generelt forbud mod diskrimination på grund af handicap i lovgivningen. Kun på arbejdsmarkedet findes en sådan beskyttelse mod diskrimination, jf. Lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet. Det betyder, at det i dag ikke er ulovlig diskrimination, hvis en offentlig bygning er utilgængelig for besøgende med handicap.

Dette på trods af, at manglende tilgængelighed i relation til offentlige bygninger utvivlsomt kan virke diskriminerende for personer med handicap.

Som beskrevet i afsnittet [Gennemførelse og håndhævelse af retten til tilgængelighed](#) ovenfor, så er det vanskeligt at komme uden om lovgivning, hvis staten skal opfylde pligten til at sikre tilgængelighed, jf. Handicapkonventionens artikel 9. Da ikke-diskrimination er en forudsætning for tilgængelighed betyder det også, at staterne er forpligtet til at forbyde diskrimination på alle områder, hvilket følger direkte af artikel 4, 1. b) og af artikel 5.

Det fremgår da også af regeringsgrundlaget fra 2011 for S-RV-SF-regeringen, at man vil indføre en stærkere beskyttelse mod diskrimination på grund af handicap. Et svar fra Social- og integrationsminister Karen Hækkerup på et folketingssspørgsmål bekræfter, at den nuværende regering vil undersøge, hvordan man bedst muligt sikrer en stærkere beskyttelse.⁹⁰ Ligeledes har Justitsminister Morten Bødskov i et svar på et folketingsspørgsmål henvist til, at Social- og Integrationsministeriet vil foretage en sådan undersøgelse.⁹¹

Denne målsætning genfindes dog ikke i kommissoriet for det nuværende arbejde med en handlingsplan for handicapområdet, som skal afsluttes i efteråret 2013.⁹²

Men der hviler et internationalt pres på Danmark for at indføre et generelt forbud mod diskrimination på grund af handicap.

FN's handicapkomité har i sine eksaminationer af staterne understreget, at Handicapkonventionen indebærer en pligt til at gennemføre et generelt forbud mod diskrimination på grund af handicap.⁹³

Også da FN's Menneskerettighedsråd i foråret 2011 gennemførte den Universelle Periodiske Bedømmelse af menneskerettighedssituationen i Danmark, blev der peget på, at der bør indføres et forbud mod diskrimination i Danmark for at opnå bedre beskyttelse. Danmark afviste dog at følge Menneskerettighedsrådets anbefaling.⁹⁴

EU-Kommissionen har fremlagt et forslag til et EU-direktiv, som vil forpligte EU-landene til at indføre et generelt forbud mod diskrimination på grund af handicap uden for arbejdsmarkedet. Forslaget forhandles stadig, men flere lande, herunder Tyskland, lader til at blokere for en snarlig vedtagelse af direktivet.⁹⁵

Hvis Danmark indfører et generelt forbud mod diskrimination på grund af handicap, så vil det givetvis have positiv indflydelse på bevidstheden om og fokus på at sikre tilgængeligheden til bygninger. Som Søren Ginnerup fra SBI skriver:

”...compared to other countries it seems characteristic that the absence of a Discrimination Act influences the awareness and preparedness of procurers to comply with more than the basic measures for accessible buildings, prescribed through regulations....the most important pints for improvement in my view would be...a discrimination act influencing the accessibility of existing environment.”⁹⁶

Og der findes inspiration at hente i andre lande i forhold til at indføre et generelt forbud mod diskrimination, som indebærer tilgængelighed for mennesker med handicap. I Norge er det eksempelvis fastslået i Loven om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne fra 2008, at manglende tilgængelighed i visse tilfælde udgør diskrimination på grund af handicap. I henhold til § 9(3) har:

”Offentlig og privat virksomhet rettet mot allmennheten har plikt til å sikre universell utforming av virksomhetens alminnelige funksjon så langt det ikke medfører en uforholdsmessig byrde for virksomheten.”⁹⁷

I Norge er kravet om universel udformning tæt forbundet til byggelovens krav, jf. §§ 9 og 10. Det er således præciseret i Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne, at kravet om hvad det vil sige at opføre bygninger, der lever op til universel udformning, er defineret i byggeloven. Med andre ord; hvis byggeloven følges, så vil man ikke kunne blive dømt for diskrimination af personer med handicap. Derudover gælder også en særlig pligt for kommuner, uddannelsesinstitutioner og arbejdsgivere, til at yde individuel tilpasning for så vidt, at det ikke indebærer en uforholdsmæssig byrde, jf. § 12.

” Ved vurderingen av om tilretteleggingen medfører en uforholdsmessig byrde skal det særlig legges vekt på tilretteleggingens effekt for å nedbygge funksjonshemmende barrierer, de nødvendige kostnadene ved tilretteleggingen og virksomhetens ressurser.”⁹⁸

Det blev ved indførelsen af loven vurderet, at nærmest intet af det daværende byggeri levede op til universel udformning, og at det ville koste mellem 14 og 23 milliarder norske kroner at opgradere byggeriet.⁹⁹ Omkostningerne taget i betragtning, bliver der derfor foretaget en skridtvis og prioriteret implementering.

Også Sverige har siden 1. januar 2009 haft et generelt forbud mod diskrimination, som dog ikke indbefatter en generel pligt til at sikre tilgængelighed for personer med handicap. Dette til trods for, at den svenske regering i 2010 har fået foretaget en udredningen ”Bortom fagert tal – om

bristende tillgængelighed som diskriminering".¹⁰⁰ Det anbefales i udredningen, at man i Sverige indfører en pligt til rimelig tilpasning for manglende tilgængelighed. I modsætning til Norge, skal denne pligt dog ikke kobles direkte til krav i byggelovgivningen. I stedet indgår hensynet til kravene, som gælder i henhold til anden lovgivning, som et hensyn, når det skal vurderes, om det er rimeligt at kræve tilpasning. Der skal således efter forslaget i udredningen foretages en helhedsvurdering, hvor blandt andet følgende forhold skal medtages:

- Hvorvidt der er krav om tilpasning i henhold til andre regler.
- Nyttевærdien for personer med handicap.
- Virksomhedens mulighed for at dække udgiften.
- Virksomhedens mulighed for at forudsige behovet.
- Indvirkning på virksomhedens organisation etc.
- Indvirkning på sundhed, sikkerhed og kulturhistorie.

I Sverige findes der allerede en pligt til rimelig tilpasning på arbejdsmarkedet og inden for visse uddannelsesområder. Men det findes ikke i forhold til fx varer og tjenesteydelser, information, transport, sundhedsområdet eller sociale ydelser.

Det er instituttets opfattelse, at der i Danmark er behov for et generelt forbud mod diskrimination på grund af handicap i lovgivningen. Et diskriminationsforbud er en forudsætning for at sikre tilgængelighed i praksis og for at leve op til Handicapkonventionens krav. Det kunne præciseres i bemærkninger til en sådan lov, at der som udgangspunkt udelukkende ville være tale om diskrimination på grund af handicap i den situation, hvor nyt byggeri ikke levede op til kravene i byggelovgivningen.

8.3.2 FAVORISERER BESTEMTE HANDICAPGRUPPER

Et andet problem ved de nuværende regler om tilgængelighed er, at de hovedsageligt tilgodeser bestemte handicapgrupper – særligt mennesker med bevægelseshandicap, synshandicap og hørehandicap.¹⁰¹ Bygningsreglementet omfatter derimod ikke krav, som er relevante for mennesker med kognitive handicap, læsehandicap eller mennesker med psykosociale handicap.¹⁰²

Der er derfor behov for, at flere forskellige handicapgrupper tænkes ligeværdigt ind i byggeprocessen. Det taler for en mere generel revidering af byggelovgivningen og særligt af bygningsreglementet.

8.3.3 UOVERSKUELIGE REGLER

Stort set alle, som instituttet har talt med, har påpeget de uoverskuelige regler og den uigennemsigtige retstilstand som et grundlæggende problem.

Byggeprocessens aktører oplever byggelovgivningen som en jungle af forskellige krav, vejledninger og inspirationstekster. De er i tvivl om hierarkiet mellem regler, vejledninger og standarder.¹⁰³ Der er utrolig meget materiale fra både Dansk Standard og SBI, som det er vanskeligt at danne sig et overblik over. Med andre ord er det vanskeligt at forstå reglerne for de aktører, som i praksis skal bruge dem.

Et særligt problem med bygningsreglementet er, at det ikke er let at gennemskue hvilke regler, der gælder for hvilke typer af bygninger. Bygningsreglementet gælder som udgangspunkt alle bygninger, men der er en række undtagelser for eksempelvis fritliggende enfamiliehuse og sommerhuse. Det kan være vanskeligt at forstå for mange, inklusiv arkitekterne, at der skal gælde nogle af de samme tilgængelighedskrav til alle typer af bygninger fra den private bolig til det kommunale rådhus.¹⁰⁴

Det er blandt andet fra flere aktører blevet understreget, at den ikke-opdaterede standard om "DS 3028 Tilgængelighed for alle" fra 2001 er mere overskuelig, er skrevet i et sprog som branchen kan forstå, og at den derfor stadig bliver brugt i stort omfang, særligt af rådgiverne.¹⁰⁵ Standarden er opdelt, så den viser, hvilke tilgængelighedskrav der gælder for forskellige typer af byggerier, såsom bygninger der er åbne for publikum, erhvervsbyggeri og sommerhuse, hvilket gør den god som opslagsværk i forhold til konkrete byggeopgaver.

Der er blevet peget på, at vi i Danmark også kan lære af den svenske håndbog "Bygg ikapp. För ökad tillgänglighet och användbarhet för personer med funktionsnedsättning", der udgives af Svensk Byggtjänst. Håndbogen er i 2012 udkommet i femte udgave og bruges som referenceværk af både arkitekter, entreprenører, planlæggere og bygherrer.

Flere aktører efterlyser en samlet portal, som indeholder alt den nødvendige viden om krav til byggeri, der er overskuelig, og som derfor også kan bruges af bygherrer, som ikke nødvendigvis beskæftiger sig professionelt med byggeri. Det er afgørende, at hjemmesiden holdes opdateret, og at der findes godt inspirationsmateriale eksempelvis i forhold til tilgængelige løsninger.

Desuden kan lovgivningen give nogle forkerte indtryk af ansvarsreglerne, hvilket skaber en uvished om det formelle ansvar.¹⁰⁶ Det fremgår direkte af byggeloven, at det er kommunen som påser, at tilgængelighedskravene i lovgivningen

overholdes.¹⁰⁷ Det giver et klart indtryk af, at det er kommunen, som kontrollerer, om en konkret bygning lever op til reglerne. De fleste aktører i en byggeproces får derfor i praksis indtryk af, at hvis de bare følger vilkårene i byggetilladelsen fra kommunen, vil byggeriet også være i overensstemmelse med lovgivningens krav. De fleste tror, at byggetilladelsen og ibrugtagningstilladelsen er udtryk for, at kommunen har taget ansvar for, at projektet er i overensstemmelse med byggereglementet og dermed også med tilgængelighedsreglerne. I mange tilfælde er hverken bygherre eller den senere ejer klar over, at det er dem, som har det endelige og økonomiske ansvar i byggesagen. Også for tilgængeligheden.

8.3.4 KAN ELLER BØR?

En fjerde barrierer, der knytter sig til lovgivningen er, at i de vejledninger, der knytter sig til byggelovgivningen ofte anvendes ord som "kan" og "bør".

Det gælder fx i forhold til den vejledning, som er rettet mod kommunens byggesagsbehandling, hvor det fremgår, at kommunen senest i forbindelse med færdigmelding/udstedelse af ibrugtagningstilladelse *bør* følge op på, om betingelserne i byggetilladelsen er opfyldt.¹⁰⁸ Det fremgår således ikke, at kommunen "skal", hvilket kan bevirke manglende håndhævelse af tilgængelighedskravene samt give bygherre, rådgiver og udfører indtryk af, at tilgængelighedskravene ikke er så vigtige.

Tilsvarende eksempler findes i vejledningen til byggelovgivningen. Det fremgår af reglerne, at fælles adgangsveje skal give niveaufri adgang til alle enheder på hver af bebyggelsens regler, samt at eventuelle niveauspring og højdeforskelle skal udlignes med ramper. I vejledningen står der derimod, at eventuelle niveauspring og højdeforskelle inden for offentligt tilgængelige enheder **bør** udlignes med ramper, lifte eller lignende.¹⁰⁹

Brugen af "kan" og "bør" kan virke forvirrende og sandsynligvis være medvirkende til manglende efterlevelse af tilgængelighedskravene.

8.4 MANGLENDE VIDEN

Mangel på viden om tilgængelighed og om tilgængelighedskravene i byggelovgivningen er en primær årsag til tilgængelighedsmangler. Det bekræftes af de personer, som instituttet har talt med, og fremgår også af undersøgelsen fra SBi.¹¹⁰

Det er alle aktører i byggeprocessen, som mangler viden om tilgængelighed; fra bygherre til rådgivere, byggesagsbehandlere og udførere. Der er tale om en ikke-erkendt uvidenhed, som gør, at de relevante aktører heller ikke søger viden i de situationer, hvor det er nødvendigt.¹¹¹ Særligt kravene, der retter sig mod behov hos blinde og personer med nedsat syn, mangler der viden om.

Der er både tale om mangel på viden om selve tilgængelighedskravene i lovgivningen og om mangel på viden om, hvordan kravene omsættes i praksis. Der er også mangel på grundlæggende viden om og forståelse for de behov, som mennesker med handicap har.¹¹² Desuden er der mangel på viden om de forskellige handicapgrupper og deres specielle behov.

Bygherrer har ikke nødvendigvis den store indsigt i tilgængelighedskravene. Og hvis tilgængelighed ikke indtænkes fra byggeriets start, men først senere i processen, så kan det være fordyrende og dermed udgøre både en ekstra udgift og en arkitektonisk begrænsning, som bygherren ikke nødvendigvis er indstillet på.¹¹³

Arkitekterne er ansvarlige for at tegne byggeriet tilgængeligt, men også arkitekterne mangler generel viden om tilgængelighed og tilgængelighedskrav.¹¹⁴ Der er ingen obligatorisk undervisning i tilgængelighed på arkitektskolen, hvilket kan give de arkitektstuderende indtryk af, at området ikke er så vigtigt.¹¹⁵ Som det er i dag, er tilgængelighed et tilvalg. Viden om tilgængelighed på arkitektstudiet er således op til den enkelte studerende og evt. en vejleder eller underviser, som sætter fokus på det. Dermed bliver undervisningen i tilgængelighed lidt tilfældig.¹¹⁶ Når arkitekter bliver præsenteret for tilgængelighedskravene, kan de opleve det som forhindrende og begrænsende for deres arbejde.¹¹⁷

Flere, herunder Dansk Standard¹¹⁸, Danske Handicaporganisationer og Dansk Handicap Forbund, peger da også på, at der mangler formidling om tilgængelighed på arkitektskolerne. Som det formuleres af Dansk Handicap Forbund, så er det afgørende, at arkitekter ikke *"slippes løs, før de ved, at de bygger for mennesker og at tilgængeligheden skal være i orden"*. Sådan er det ifølge Dansk Handicap Forbund ikke i dag.

"Der er arkitekter, der har det skidt med at tænke tilgængelighed ind i deres værker, da de synes, at det ødelægger deres smarte finish. Men det er en forkert måde at se det på. At en bygning skal være tilgængelig burde være en selvfølge, og så er det bare en kreativ udfordring at få det til at gå op i en æstetisk helhed. For nogle af de største udenlandske arkitekter har det jo endda givet dem et kreativt løft."¹¹⁹

Men igen: Den manglende viden skyldes ikke modvilje. Arkitektforeningen, Danske Arkitektvirksomheder, Praktiserende Landskabsarkitekters Råd og Danske Designere har udarbejdet en fælles tilgængelighedspolitik, som skal være med til at sikre, at der kommer fokus på helhedstænkning, og at arkitekt- og designvirksomhedernes forståelse for tilgængelighed fremmes.¹²⁰ Og Aalborg Universitet og SBI tilbyder fra september 2013 en master i Universelt Design og tilgængelighed¹²¹, ligesom tilgængelighed og design for alle også indgår i Arkitektskolen Aarhus' strategiplan.¹²²

En anden grund til, at arkitekterne ikke oplever tilgængelighed som vigtigt, er givetvis, at tilgængelighed ikke er et krav, de særligt ofte møder. Når der laves ideoplæg til større byggeprojekter, sker det således ofte, at tilgængelighed ikke bliver tænkt ind fra starten. Og heller ikke dommerne i en eventuel arkitektkonkurrence retter nødvendigvis deres opmærksomhed imod, hvorvidt de foreslåede byggeprojekter lever op til tilgængelighedskravene.¹²³

Byggesagsbehandlerne har også varierende viden om tilgængelighed og tilgængelighedskravene i lovgivningen.¹²⁴ I nogle kommuner er der udviklet tjeklister til brug for gennemgang af byggeprojekter, som også omfatter tilgængelighed. I andre kommuner er der ikke særlige rutiner vedrørende tilgængelighed.

Udførere har generelt ikke den store viden om tilgængelighed, hvilket betyder, at gennemførelsen af byggeriet i praksis også giver problemer med tilgængelighed. Hvis håndværkerne havde en større viden, ville mange mangler sikkert blive fanget i udførelsen.

Den manglende viden hænger tæt sammen med den uoverskuelighed, der opleves i forhold til regelgrundlaget, jf. afsnittet ovenfor: [Uoverskuelige regler](#). Og hænger måske også sammen med, at der i Danmark mangler et stærkt forskningsmiljø for tilgængelighed: "I Danmark er der ikke et egentlig forskningsmiljø for tilgængelighed, sådan som i mange andre lande, f.eks. Norge, Sverige, USA og Japan...".¹²⁵ SBI arbejder derfor på at opbygge et forskningsmiljø, så de kan bidrage til at skabe bedre viden inden for området. Bl.a. ønsker SBI at indhente udenlandske forskningsresultater, standarder, konventioner og normer, som skal formidles til dansk byggeri.

8.5 FORBEHOLD OVERFOR TILGÆNGELIGHEDSKRAV

SBI's undersøgelse illustrerer, at om end der generelt er en positiv holdning til tilgængelighed, så er der blandt aktørerne i byggeprocessen samtidig et forbehold over for visse tilgængelighedskrav.¹²⁶

Nogle af **bygherrerne** er forbeholdne over for økonomien ved opfyldelsen af tilgængelighedskravene, og det kan betyde, at de ønsker at prioritere mellem kravene. **Arkitekterne** er generelt velvilligt indstillede over for at bygge tilgængeligt jf. afsnittet **Manglende viden**. Arkitekternes forbehold opstår dog, når de oplever, at opfyldelsen af kravene kan have negativ betydning for den arkitektoniske kvalitet af det byggede miljø, eller når opfyldelsen af kravene begrænser deres frihed til at skabe det arkitektoniske udtryk, de gerne vil. Hos kommunernes **byggesagsbehandlere** kan de sikkerhedsmæssige aspekter ved byggeri have en højere prioritet end tilgængelighedskravene i en tidsmæssigt presset byggesagsbehandling.

Gennemgående er der således en velvilje i forhold til tilgængelighed, som dog gennemgående er blandet med en vis skepsis. Denne skepsis bunder dels i økonomiske hensyn, dels i manglende viden om, hvorfor tilgængelighed er vigtigt og nødvendigt.

8.6 MANGLENDE HÅNDHÆVELSE

Kommunens byggesagsbehandlere spiller en særlig rolle i forhold til at sikre tilgængeligt nybyggeri. Personer som instituttet har talt med fortæller, at byggesagsbehandlingen er meget forskellig fra kommune til kommune, og at det kan virke lidt tilfældigt, hvad der bliver slået ned på. Det samme viser SBI-undersøgelsen.¹²⁷

Et andet forhold, som muligvis kan have betydning for den manglende overholdelse af lovgivningens tilgængelighedskrav, er, at byggetilladelser ofte indeholder meget standardmæssige vilkår eller blot generelle henvisninger til hele kapitler i byggereglementet eller henvisninger til alle bygningsreglementets tilgængelighedskrav. På den måde bliver det ikke tilstrækkeligt tydeligt for bygherre og rådgivere, hvis der er tilgængelighedsmangler, ej heller hvad der skal til for at udbedre dem.¹²⁸

I princippet har byggelovgivningens tilgængelighedskrav samme juridiske status som brandkrav og andre sikkerhedsmæssige krav. I praksis bliver tilgængelighedskravene imidlertid ikke håndhævet og sanktioneret på samme

måde som de sikkerhedsmæssige krav.¹²⁹ Ibrugtagningstilladelser gives typisk, uden at kommunen har tilset det færdige byggeri. I ingen af de 10 nybyggerier som indgår i SBI-undersøgelsen fremgår det af bygningsakterne, at den færdige bygning er blevet tilset før en ibrugtagningstilladelse er blevet givet.¹³⁰

I en konkret sag blev et byggeri ikke politianmeldt, på trods af at det var taget i brug, uden at der var givet en ibrugtagningstilladelse.¹³¹ Ibrugtagningstilladelsen var ikke udstedt, fordi der stadig var tilgængelighedskrav, som ikke var opfyldt. Byggesagsbehandleren i den konkrete sag fortæller, at hvis det havde drejet sig om sikkerhedsmæssige forhold som brand, så var kommunen skredet ind langt før med mere drastiske midler.¹³²

Hertil kommer, at kommunen ikke har pligt til at tilse byggeriet hverken undervejs, eller når byggeriet er færdigt. I praksis vil kommunen i mange tilfælde derfor ikke tjekke, om byggeriet lever op til bygningsreglementet. De fleste aktører i en byggeproces ved godt, at kommunen i praksis sjældent kontrollerer byggeriet. Som systemet er skruet sammen, er der derfor ikke det store incitament for de forskellige aktører i byggeprocessen til at sætte sig ind i og følge tilgængelighedsreglerne.¹³³

”...that fulfillment of requirements is more difficult to accomplish in practice, and that control gradually has been reduced over the past 25 years, possibly offering too little assistance in the critical stages of the building process. With responsibility being stressed as an issue concerning the owner of a building, and to a lesser degree the municipal authorities, a clear gap is present here.”¹³⁴

I praksis er der således ikke det store kommunale tilsyn.¹³⁵ I det hele taget påpeger flere af dem, som instituttet har talt med, at der generelt mangler kontrol af tilgængelighedskravenes overholdelse. Det har i praksis ikke de store konsekvenser for hverken bygherre, ejer eller andre, hvis tilgængelighedskravene ikke overholdes.¹³⁶

Der foretages heller ingen vurdering af byggeriet af en uafhængig tredjepart. Og det er som nævnt den til enhver tid værende ejer, som er ansvarlig for at udbedre forhold i strid med byggelovgivningen. Det gælder uanset, om et byggeri oprindeligt er udarbejdet i overensstemmelse med byggetilladelsens vilkår.¹³⁷ På den måde risikerer man at overlade kontrollen af et byggeri til naboer.¹³⁸

Blandt andet Dansk Handicap Forbund foreslår, at kommunale byggetilladelser følges op af krav om kommunalt tilsyn, således at det kontrolleres, at byggeriet udføres i overensstemmelse med tilladelsen. Dansk Standard fortæller, at tilgængelighedskontroller foretaget af God Adgang ofte er en øjenåbner for folk.

8.6.1 DISPENSATION OG KLAGEADGANG

Kommunerne har, jf. byggelovens § 22, hjemmel til at give dispensation fra byggeloven bestemmelser, dog kun undtagelsesvist i forhold til tilgængelighedsbestemmelser. Således er økonomiske hensyn eller henvisning til, at der aldrig kommer personer med handicap i bebyggelsen ikke et tilstrækkeligt grundlag for dispensation.¹³⁹

Enhver kan henvende sig til kommunens byggesagsbehandler og fortælle, at et nybygget hus ikke har en tilgængelig hovedindgang. I praksis er der dog stort ukendskab til, at alle kan henvende sig til kommunen med påstande om, at et byggeri er utilgængeligt.¹⁴⁰ Men hvis det sker, har kommunen pligt til at kontrollere, om det er korrekt, at tilgængelighedskrav ikke er opfyldt. Hvis det er tilfældet, vil kommunen pålægge ejeren at få udbedret manglerne og få sikret tilgængeligheden. På den måde er systemet indrettet, så pligten til at kontrollere fra kommunens side i realiteten først opstår, når byggeriet er slut, og det er allermest dyrt at lave noget om.¹⁴¹

I praksis opstår sådanne sager imidlertid stort set ikke. For hvem skulle påtage sig at anmelde et byggeri til kommunen? Og hvilken kommune har lyst til at udstede påbud til en ejer af et nyt byggeri om, at der skal laves ændringer?¹⁴²

Danske Handicaporganisationer og medlemsorganisationer heraf er i byggeloven § 23 givet mulighed for at klage over kommunale afgørelser om handicapforhold. Det er imidlertid et problem, at det kræver, at handicaporganisationerne enten selv skal undersøge, om der er mangler, for derefter at klage til kommunen, eller at de skal kende til afgørelser om dispensation fra krav om tilgængelighed.

8.6.2 SANKTIONSMULIGHEDER

Bliver der rent faktisk klaget over et byggeri, som ikke er tilgængeligt, er det i dag sådan, at kommunen skal tage stilling til, hvilke sanktionsmuligheder, der skal gælde, hvis krav i lovgivningen om tilgængelighed ikke efterleves. Hvis en bygning ikke lever op til brandkravene, så er der klare sanktioner. Det er der ikke på tilgængelighedsområdet, hvilket ifølge flere af de aktører, instituttet har talt med, er medvirkende til, at tilgængelighedskravene ikke efterleves. Eksempelvis peger Dansk Handicapforbund på, at ibrugtagningstilladelse bør nægtes, når bygninger ikke lever op til reglerne. Således bør tilgængelighedsregler gives samme reelle vægt som regler for konstruktion og brandsikkerhed.

8.7 OPSAMLING

Der eksisterer en lang række strukturelle barrierer for, at der i dag bygges tilgængeligt.

Der mangler en handlingsplan for handicapområdet, hvori tilgængelighed til bygninger er et tydeligt fokusområde. Handlingsplanen mangler selvom en sådan plan er en forudsætning for, at Handicapkonventionen gennemføres i Danmark og selvom Danmark af FN's Menneskerettighedsråd er blevet anbefalet at udvikle og implementere en national handlingsplan for menneskerettigheder. Det er positivt, at arbejdet med handlingsplanen på handicapområdet er igangsat, men der er stadig en fare for, at tilgængelighed til bygninger ikke tillægges tilstrækkelig fokus i den endelige plan.

Økonomiske begrænsninger er et argument, der ofte høres i forhold til at sikre tilgængeligheden til byggeri. Og det kan der være gode grunde til. Tilgængeligt byggeri kan være dyrere end andet byggeri. Men det behøver det ikke være, især ikke hvis tilgængelighed tænkes ind fra byggeriets start. Hertil kommer, at forpligtelsen til at bygge tilgængeligt i Handicapkonventionen, ikke kan tilsidesættes blot på grund af prisen, samt at flere nordiske undersøgelser peger på, at det i et længere samfundsmæssigt perspektiv er rentabelt at bygge tilgængeligt.

Lovgivningen på området er kendetegnet ved en række mangler. Selvom der således generelt er enighed om, at byggelovgivningen indeholder tilstrækkelige krav til, at der overordnet set skal bygges tilgængeligt, så er det instituttets vurdering, at lovgivningen på en række områder kan forbedres. For det første mangler der et generelt forbud mod diskrimination på grund af handicap, som indebærer, at manglende tilgængelighed kan udgøre diskrimination. For det andet favoriserer den nuværende lovgivning bestemte handicapgrupper. For det tredje betegnes byggelovgivningen som et komplekst regelsæt, hvor det for blandt andet bygherren kan være vanskelig at gennemskue, hvilke regler der gælder. Og for det fjerde så er lovgivningen kendetegnet ved en række vejledningstekster, som anvender ord som "kan" og "bør", hvilket gør lovens forpligtelser uigennemsigtige.

Manglende viden blandet med **forbehold over for tilgængelighedskrav**, er med til at sætte tilgængelighed nederst på dagsordenen hele vejen igennem byggeprocessen. Sjældent af ond vilje, men fordi man ikke kender byggelovgivningen i detaljer, ikke er i stand til at finde eller forstå de gældende regler, eller fordi man ikke den grundlæggende forståelse på plads i forhold til, hvorfor det er vigtigt at bygge tilgængeligt.

Og endelig er den **manglende håndhævelse** af byggelovens tilgængelighedsbestemmelser både med til at give aktørerne en oplevelse af, at tilgængelighed ikke er vigtigt, samtidig med at der i praksis sjældent er konsekvenser af, ikke at leve op til tilgængelighedskravene.

KAPITEL 9

9 ANBEFALINGER

Formålet med denne undersøgelse, som instituttet har gennemført, er dels at vurdere, hvorvidt dansk ret lever op til FN's handicapkonvention, særligt artikel 9, dels at belyse, hvilke strukturelle barrierer der findes i forhold til at bygge tilgængeligt.

På baggrund af de foregående analyser har instituttet nedenfor formuleret fem anbefalinger til, hvordan dansk lovgivning kan forbedres, samt hvad man kan gøre for at mindske de strukturelle barrierer for tilgængeligt nybyggeri.

Listen af anbefalinger kunne, som foregående kapitler også illustrerer, være væsentlig længere. Instituttet har dog som ambition at pege på områder, som efter instituttets vurdering er **afgørende** for at forbedre tilgængeligheden til bygninger, samt områder, der er så **konkrete** og **omsættelige** som muligt.

9.1 HANDLINGSPLAN FOR HANDICAPOMRÅDET

Regeringens igangværende arbejde med en langsigtet handlingsplan for handicapområdet bør medtage tilgængelighed som et selvstændigt fokusområde.

En grundig og langsigtet handlingsplan for hele handicapområdet, og dermed også for tilgængelighed, er en forudsætning for, at Danmark kan sikre gennemførelse af alle elementer i Handicapkonventionen. Handlingsplanen for handicapområdet findes endnu ikke, men arbejdet er igangsat og forventes afsluttet ultimo 2013.

Når der i dag bygges, så bygges der langt fra altid tilgængeligt. Som nærværende notat dokumenterer, så er strukturelle barrierer væsentlige årsager til, at dette

ikke sker. Strukturerne omkring byggeprocessen skal derfor i højere grad understøtte, at der bygges tilgængeligt.

Handlingsplanen for handicapområdet skal adressere de strukturelle barrierer, som gør, at mennesker med handicap i dag ikke har samme muligheder som andre for at deltage i samfundslivet. At gøre op med den manglende tilgængelighed bør derfor være en af handlingsplanens fokusområder.

9.2 FORBUD MOD DISKRIMINATION

Indførelse af et generelt forbud mod diskrimination på grund af handicap, som også omfatter adgangen til offentligt nybyggeri.

Utilgængeligt nybyggeri virker diskriminerende for personer med handicap og vil efter et lovbestemt diskriminationsforbud som udgangspunkt være ulovligt, hvis byggelovgivningens krav ikke er opfyldt.

Gældende dansk ret indeholder et forbud mod diskrimination på grund af handicap på arbejdsmarkedet samt en række offentligretlige grundsætninger om lighed og saglighed. Derimod eksisterer der ikke et generelt forbud mod diskrimination på grund af handicap i Danmark.

Det er instituttets vurdering, at der er behov for et forbud mod diskrimination på grund af handicap i lovgivningen, som ikke blot forbyder diskrimination på arbejdsmarkedet. Der er behov for et forbud mod diskrimination inden for alle samfundsområder. Et sådan generelt diskriminationsforbud er en forudsætning for, at Danmark lever op til Handicapkonventionens krav. Et generelt diskriminationsforbud vil også være med til at understøtte, at der i praksis vil blive bygget mere tilgængeligt.

9.3 GENNEMGANG OG FORMIDLING AF BYGGELOVGIVNINGEN

Byggelovgivningen bør gennemgås, så det bliver entydigt og klart, hvilke regler, der gælder hvornår, samt hvem der har ansvaret for, at et byggeri lever op til tilgængelighedsreglerne.

Gennemgangen af lovgivningen bør følges op af et formidlingsarbejde, så det sikres, at det for enhver er let at finde og forstå byggelovgivningens krav til tilgængelighed.

Selvom de fleste er enige om, at byggelovgivningen langt hen ad vejen understøtter, at der bygges tilgængeligt, så er det samtidig manges opfattelse, at det kan være vanskeligt at finde frem til de regler, som gælder for det konkrete byggeri, man står over for at skulle opføre. Og når man har fundet de korrekte regler, kan de være vanskelige at forstå. I vejledningen til lovgivningen bruges ordene "kan" og "bør" i vidt omfang, hvilket kan virke forvirrende og er sandsynligvis medvirkende til den manglende efterlevelse af tilgængelighedskravene.

En af de konkrete udfordringer ved den aktuelle byggelovgivning er, at det ikke entydigt fremgår, hvem der har ansvar for, at et byggeri er tilgængeligt. Det bør derfor gøres mere klart, at det er bygherren og den til enhver tid værende ejer, som er ansvarlig for at leve op til byggelovgivningen. Det bør også gøres mere klart, at det er bygherren og den til enhver tid værende ejer, som er ansvarlig for at udbedre eventuelle mangler i et byggeri, herunder mangler i tilgængeligheden.

I praksis er der bygherrer, som kun oplever at være bygherre en enkelt gang i deres liv. De har derfor ikke nogen særlig viden om tilgængelighed og om kravene i lovgivningen. Mange bygherrer tror, at kommunen er medansvarlig for byggeriets tilgængelighed, fordi kommunen udsteder byggetilladelser og ibrugtagningstilladelser.

Det er derfor afgørende, at der findes information om reglerne i et forståeligt materiale. Det er også afgørende, at informationen målrettes bygherrerne.

9.4 MERE VIDEN HOS RELEVANTE AKTØRER

Der er brug for mere uddannelse og efteruddannelse i tilgængelighed blandt alle aktører i byggeprocessen.

Der bør være særligt fokus på at opbygge en forståelse for, hvorfor det er vigtigt at bygge tilgængeligt.

Mere viden og forståelse for tilgængelighed blandt de centrale aktører i byggeprocessen er afgørende for at få løftet niveauet for tilgængelighed.¹⁴³

Det er afgørende at fremhæve, at der sjældent er tale om modvilje mod at bygge tilgængeligt hos de centrale aktører. Men i alle led af byggeprocessen synes at mangle den tilstrækkelige viden om, hvad det vil sige at bygge tilgængeligt. Derfor er det nødvendigt med **mere uddannelse og efteruddannelse** i tilgængelighed blandt alle aktører.

Desuden er der brug for at **udbrede en forståelse** for de principper, som tilgængelighedsreglerne bygger på. Enhver person, der er involveret i en byggeproces, bør således kunne modsvare kommentarer såsom: "Hvorfor skal vi lave en rampe her – der kommer jo aldrig nogen i kørestol her!"¹⁴⁴

I stedet for at nøjes med at kræve overholdelse af firkantede krav, bør man forklare, hvad det handler om. De færreste ønsker at medvirke til diskrimination, og blandt andet arkitekter vil gerne tænke kreativt i forhold til at imødekomme de behov, som personer med handicap har og på den måde gøre det til en arkitektonisk faglig udfordring.¹⁴⁵ Tilsvarende gælder for de andre aktører i byggeprocessen. De vil i højere grad kunne engageres i at bygge tilgængeligt, hvis man argumenterer for den værdimæssige dimension af tilgængelighed. Der er derfor behov for mere formidling af de bagvedliggende principper, rettigheder og værdier, der handler om ikke-diskrimination, inklusion og ligebehandling.

At få opbygget viden og skabe en forståelse for de bagvedliggende principper kan ikke ske fra den ene dag til den anden. Det kan derfor være nødvendigt med forskellige overgangsløsninger. Eksempelvis kunne man anvende tilgængelighedseksperter i forbindelse med byggeri indtil den nødvendige viden og forståelse er opbygget hos aktørerne selv.

9.5 HÅNDHÆVELSE

[REDACTED]

Kommunen bør underlægges pligt til at lave stikprøver og hermed kontrollere tilgængeligheden til nyopførte bygninger.

[REDACTED]

Vigtigheden af at bygge tilgængeligt bør understreges ved at underlægge kommunen pligt til at foretage stikprøver af de færdige bygninger og hermed kontrollere, at der bygges tilgængeligt. Det er instituttets vurdering, at det vil skærpe efterlevelsen af kravene om tilgængelighed, hvis håndhævelsen af kravene i højere grad sker gennem sådanne tilsyn.

For at tilsynet kan have en præventiv effekt, bør kommunen i sine byggetilladelser gøre bygherren opmærksom på, at der foretages stikprøver med henblik på at kontrollere, hvorvidt det færdige byggeri lever op til byggelovgivningens krav om tilgængelighed. Samt at ibrugtagningstilladelsen kun gives for så vidt byggeriet lever op til disse krav.

BILAG 1. HANDICAPKONVENTIONENS ARTIKEL 9

Artikel 9: Tilgængelighed

1. Med henblik på at gøre det muligt for personer med handicap at få et selvstændigt liv og deltage fuldt ud i alle livets forhold skal deltagerstaterne træffe passende foranstaltninger til at sikre, at personer med handicap på lige fod med andre har adgang til de fysiske omgivelser og transportmuligheder, den information og kommunikation, herunder informations- og kommunikationsteknologi og -systemer, og de øvrige faciliteter og tilbud, der er åbne for eller gives offentligheden, både i byområder og i landdistrikter. Disse foranstaltninger, som omfatter identifikation og afskaffelse af hindringer og barrierer for tilgængelighed, gælder bl.a. for:

a) bygninger, veje, transportmuligheder og andre indendørs og udendørs faciliteter, herunder skoler, boliger, sygehuse og andre sundhedsfaciliteter og arbejdspladser,

b) informations- og kommunikationstjenester samt andre tjenester, herunder elektroniske tjenester og nødberedskab.

2. Deltagerstaterne skal ligeledes træffe passende foranstaltninger til:

a) at udvikle, udbrede kendskabet til og overvåge gennemførelsen af minimumsstandarder og vejledninger for tilgængeligheden af faciliteter og tilbud, der er åbne for eller gives til offentligheden,

b) at sikre, at private udbydere af faciliteter og tilbud, som er åbne for eller gives til offentligheden, tager hensyn til alle aspekter af tilgængelighed for personer med handicap,

c) at sørge for, at involverede aktører undervises i de problemer med tilgængelighed, som personer med handicap står overfor,

- d) at sørge for, at offentligt tilgængelige bygninger og andre faciliteter har skiltning med punktskrift og i letlæselige og letforståelige former,
- e) at sørge for forskellige former for bistands- og formidlingspersoner, herunder hjælpere, oplæsere og professionelle tegnsprogstolke, for at lette tilgængeligheden til offentligt tilgængelige bygninger og andre faciliteter,
- f) at fremme andre passende former for bistand og støtte til personer med handicap for at sikre, at de har adgang til information,
- g) at fremme adgangen for personer med handicap til ny teknologi og nye systemer på informations- og kommunikationsområdet, herunder internettet,
- h) at fremme udformning, udvikling, produktion og distribution af tilgængelig teknologi og tilgængelige systemer på informations- og kommunikationsområdet på et tidligt stadie, så denne form for teknologi og systemer bliver tilgængelige til den lavest mulige pris.

BILAG 2. AKTØRER

Instituttet har i forbindelse med gennemførelsen af nærværende projekt afholdt møder med en række nationale aktører.

Arkitekt

Arkitekt [Erik Bahn](#) har været uddannet arkitekt i mere end 40 år og har gennem hele sin karriere interesseret sig for tilgængelighed. Han har siddet i en lang række udvalg vedr. tilgængelighed og har blandt andet været med til at udarbejde manualen DS 3028 Tilgængelighed for Alle. Instituttet afholdte møde med Erik Bahn i september 2012.

Arkitektforeningen

Arkitektforeningen er arkitekternes uafhængige standsforening i Danmark. Siden stiftelsen i 1879 har Arkitektforeningen arbejdet for at sikre de bedste vilkår for den enkelte arkitekt og kvaliteten af byer, bygninger og miljø. Arkitektforeningen har godt 7000 medlemmer. Arkitektforeningen har udarbejdet en [tilgængelighedspolitik](#). Instituttet afholdte møde med Arkitektforeningen i november 2012.

Dansk Handicap Forbund

Dansk Handicap Forbund har 8.000 medlemmer og kæmper for et tilgængeligt samfund, hvor mennesker med bevægelseshandicap har mulighed for at leve et liv som andre. Instituttet afholdte møde med Dansk Handicap Forbund i maj 2012.

Danske Handicaporganisationer

Danske Handicaporganisationer er paraplyorganisation for en række handicaporganisation med tilsammen mere end 320.000 medlemmer. Instituttet afholdte møde med Danske Handicaporganisationer vedrørende tilgængelighed i maj 2012.

Danske Standarder

DS er Danmarks standardiseringsorganisation og varetager såvel national og international standardisering. DS har i 2011 etableret velfærdsteknologi og tilgængelighed som et særligt fokusområde. Det har blandt andet affødt en

analyse af på hvilke områder, standardiseringstiltag vil kunne understøtte virksomheders rammebetingelser og vækstmuligheder. Institutet afholdte møde med DS i august 2012.

Design for Alle

Design for Alle er design af fysiske omgivelser, hverdagsprodukter, service, kultur og information, der giver alle personer lige mulighed for at tage del i samfundet. Design for Alle.dk er et uafhængigt nationalt netværk, hvis formål er at støtte og påvirke udviklingen inden for Design for Alle og motivere aktørerne til bevidst og strategisk at inddrage hensynet til brugerne - herunder brugere med funktionsnedsættelse - i virksomhedernes designpraksis. Netværket går på tværs af brancher, arbejdsområder og fag. Institutet afholdte møde med Design for Alle i november 2012.

Det Centrale Handicapråd

Det Centrale Handicapråd rådgiver regeringen, Folketinget og andre om handicapsspørgsmål og er forum for dialog mellem centrale aktører på handicapområdet. Rådet er uafhængigt og består af en formand og 16 medlemmer. De fleste medlemmer er indstillet af forskellige organisationer, og alle bliver udpeget af social- og integrationsministeren. Institutet afholdte møde med sekretariatet for Det Centrale Handicapråd i august 2012.

Energistyrelsen

Energistyrelsen har udover opgaver vedrørende energiforsyning og –forbrug også ansvaret for byggepolitikken i Danmark. Desuden er det Energistyrelsen, som administrerer og træffer den endelige afgørelse om, hvilke ansøgere der skal have del i tilgængelighedspuljen. Institutet afholdte møde med Energistyrelsen i januar 2013.

Foreningen Tilgængelighed for Alle

Foreningen Tilgængelighed for Alle er en non-profit og upolitisk forening, hvis overordnede målsætning er at arbejde for bedre fysisk tilgængelighed til virksomheder og offentlige bygninger for personer med nedsatte funktionsevner. Foreningen varetager driften af Tilgængelighedsmærket "God Adgang". Institutet afholdte møde med God Adgang i september 2012.

Handicaporganisationernes hus

Danske Handicaporganisationer har i 2012 færdiggjort byggeriet af et nyt fælles domicil med en ambition om at skabe verdens mest tilgængelige byggeri. Instituttet afholdte i september 2012 møde med den ansvarlige hos Danske Handicaporganisationer for byggeriet.

Ombudsmanden

Folketingets Ombudsmand foretager som en del af sin virksomhed løbende inspektioner af offentlige institutioner. En del af inspektionerne sker med handicaptilgængelighed for øje. Inspektionerne omfatter bygningernes tilgængelighed for alle brugere af bygningerne. Instituttet afholdte møde med ombudsmanden i november 2012.

Rådet for Offentlige Bygherrer

Rådet for Offentlige Bygherrer (ROB) blev etableret i 2007. Rådet består af repræsentanter fra statslige -, almene -, regionale - og kommunale byggeadministrationer, herunder Bygningsstyrelsen, Danske Regioner og Kommunernes Landsforening. Formålet med ROB er at udveksle tekniske, juridiske, administrative og økonomiske erfaringer mellem byg- og driftsherrerne. Instituttet afholdte møde med sekretariatet for ROB i januar 2013.

Statens Byggeforskningsinstitut

Statens Byggeforskningsinstitut skaber forskningsbaseret viden, der forbedrer byggeriet og det byggede miljø. Instituttet afholdte møde med SBi i april 2012 samt to møder i september 2012.

SLUTNOTER

- ¹ Listen findes på www.handicapkonvention.dk.
- ² Læs resume fra instituttets rundbordsmøder på www.handicapkonvention.dk.
- ³ Folketinget
- ⁴ Erhvervs- og byggestyrelsen, Vejledning til kommunerne om byggesagsbehandling af tilgængelighedsbestemmelser, 2008.
- ⁵ Det fremgår af WHO's "sundhedsbegreb". Se WHO, International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF), 2002. Se også Artikel 1: Formål på www.handicapkonvention.dk.
- ⁶ Camilla Ryhl, Tilgængelighed – udfordringer, begreber og strategier, SBI 2009:12, side 6 og 25.
- ⁷ DS Standard, Velfærdsteknologi & tilgængelighed, December 2011, side 33.
- ⁸ DS Standard, Velfærdsteknologi & tilgængelighed, December 2011, side 33.
- ⁹ Camilla Ryhl, Tilgængelighed – udfordringer, begreber og strategier, SBI 2009:12, side 6.
- ¹⁰ Camilla Ryhl, Tilgængelighed – udfordringer, begreber og strategier, SBI 2009:12.
- ¹¹ Center for Ligebehandling af Handicappede, Guiden/Tilgængelighed til nybyggeri og ombygning – Værktøjet til Fysisk Tilgængelighed, side 4.
- ¹² Camilla Ryhl, Tilgængelighed – udfordringer, begreber og strategier, SBI 2009:12, side 8.
- ¹³ Esther van Weele, The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities in the Context of Human Rights Law, in Joel Anderson and Jos Philips (eds.), Disability and Human Rights: Legal, Ethical, and Conceptual Implications of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, SIM special 35 (2012), side 9 ff.
- ¹⁴ Maria Ventegodt Liisberg, "Deltagelse i samfundslivet for handicappede – rettighed eller privilegium?" i Jonas Christoffersen og Mikael Rask Madsen (red.), Menneskerettighedsdomstolen, 2009, side 338.
- ¹⁵ Colm O'Conneide, Extracting Protection for the Rights of Persons with Disabilities from Human Rights Frameworks: Established Limits and Possibilities, in O. M. Arnardottir and G. Quinn (eds.), The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: European and Scandinavian Perspectives (2009), side 164.
- ¹⁶ Colm O'Conneide, ibid side 171.
- ¹⁷ Colm O'Conneide, ibid side 189.

¹⁸ Tina Minkowitz, *Submission of the World Network of Users and Survivors of Psychiatry to the Committee on the Rights of Persons with Disabilities for its Day of General Discussion on CRPD Article 9, 2010*, side 1.

¹⁹ Ron McCallum, *Call for Submissions of practical and theoretical papers on implementation of Article 9 on accessibility*, Chairperson, Committee on the Rights of Persons with Disabilities.

²⁰ Ida Koch, *From Invisibility to Indivisibility*, in O. M. Arnardottir and G. Quinn (eds.), *The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: European and Scandinavian Perspectives*, 2009, side 67-77.

²¹ Colm O’Cinneide, *Extracting Protection for the Rights of Persons with Disabilities from Human Rights Frameworks: Established Limits and Possibilities*, in O. M. Arnardottir and G. Quinn (eds.), *The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: European and Scandinavian Perspectives*, 2009, side 171.

²² Janet E. Lord, *Accessibility and Human rights fusion in the CRPD: Assessing the scope and content of the accessibility principle and duty under the CRPD*. Paper to the CRPD Committee, 7. oktober 2010, side 6.

²³ IDA, *Submission to the Committee on the Rights of Persons with Disabilities Day of General Discussion on Accessibility – Article 9, 7. oktober 2010*, side 1.

²⁴ European Disability Forum, *EDF contribution to the Day of General Discussion, UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities*, Geneva, 7. oktober 2010, side 2.

²⁵ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, *Communication No. 3/2011 (21 May 2012)*, par. 8.5 og 8.8.

²⁶ Janet E. Lord, *Accessibility and Human rights fusion in the CRPD: Assessing the scope and content of the accessibility principle and duty under the CRPD*. Paper to the CRPD Committee, 7. oktober 2010, side 3 og side 7.

²⁷ Maria Ventegodt Liisberg, *”Deltagelse i samfundslivet for handicappede – rettiged eller privilegium?”* i Jonas Christoffersen og Mikael Rask Madsen (red.), *Menneskerettighedsdomstolen*, 2009, side 340.

²⁸ Janet E. Lord, *Accessibility and Human rights fusion in the CRPD: Assessing the scope and content of the accessibility principle and duty under the CRPD*. Paper to the CRPD Committee, 7. oktober 2010, side 16.

²⁹ Colm O’Cinneide, *Extracting Protection for the Rights of Persons with Disabilities from Human Rights Frameworks: Established Limits and Possibilities*, in O. M. Arnardottir and G. Quinn (eds.), *The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: European and Scandinavian Perspectives*, 2009, side 190.

³⁰ IDA, *Submission to the Committee on the Rights of Persons with Disabilities Day of General Discussion on Accessibility – Article 9, 7. oktober 2010*, side 5.

- ³¹ B 194 Forslag til folketingsbeslutning om Danmarks ratifikation af FN's konvention af 13. december 2006 om rettigheder for personer med handicap.
- ³² Socialudvalget 2008-09, B 194 Bilag 1, Notat om høringsvarende vedr. udkast til beslutningsforslag om ratifikation om FN's Handicapkonvention, 16. april 2009.
- ³³ Id. side 2-3. Socialudvalget 2008-09, B 194, endeligt svar på spørgsmål 1, 14. maj 2009, side 4.
- ³⁴ Socialudvalget 2008-09, B 194 Bilag 5, 4. maj 2009.
- ³⁵ Socialudvalget 2008-09, B 194 Bilag 7, Betænkning afgivet af Socialudvalget, 19. maj 2009, side 2.
- ³⁶ Socialudvalget 2008-09, B 194, endeligt svar på spørgsmål 1, 14. maj 2009, side 3-4.
- ³⁷ Socialudvalget 2008-09, B 194 Bilag 4, 30. april 2009, side 2.
- ³⁸ Socialudvalget 2008-09, B 194 Bilag 1, Notat om høringsvarende vedr. udkast til beslutningsforslag om ratifikation om FN's Handicapkonvention, 16. april 2009.
- ³⁹ Byggeloven § 4 B, stk. 2.
- ⁴⁰ Erhvervs- og Byggestyrelsen, [Vejledning til kommunerne om byggesagsbehandling af tilgængelighedsbestemmelser](#), 2008, side 4.
- ⁴¹ Erhvervs- og Byggestyrelsen, [Vejledning til kommunerne om byggesagsbehandling af tilgængelighedsbestemmelser](#), 2008, side 5.
- ⁴² Bekendtgørelse nr. 1250 af 13/12/2004 om tilgængelighedsforanstaltninger i forbindelse med ombygninger i eksisterende byggeri.
- ⁴³ [Bygningsreglement 2010](#) har sin egen hjemmeside under Energistyrelsen.
- ⁴⁴ Camilla Ryhl, [Tilgængelighed – udfordringer, begreber og strategier](#), 2009:12, side 25.
- ⁴⁵ Erhvervs- og Byggestyrelsen, [Vejledning til kommunerne om byggesagsbehandling af tilgængelighedsbestemmelser](#), 2. udgave - Marts 2008.
- ⁴⁶ [Anvisning nr. 230 om Bygningsreglement 2010](#).
- ⁴⁷ Dansk Standard, [En faktabog om standardisering](#), December 2008, side 6.
- ⁴⁸ Møde med Dansk Standard, jf. Bilag 2. Aktører.
- ⁴⁹ Dansk Standard, [Velfærdsteknologi og tilgængelighed – Hvordan kan udviklingen af velfærdsteknologi og tilgængelighed understøttes og faciliteres gennem standardisering](#), December 2011, Bilag 1.
- ⁵⁰ [Consultation Document European Accessibility Act 12/12/2011](#) side 1.
- ⁵¹ Se fx [Danske Handicaporganisationer's handlingsplan 2012-2014](#).
- ⁵² Stand Norge. [Universell utformning av byggverk](#).
- ⁵³ Jf. blandt andet Camilla Ryhl [Tilgængelighed – udfordringer, begreber og strategier](#), SBI 2009:12, side 44.

- ⁵⁴ Se beskrivelsen på Danske Handicaporganisationers hjemmeside (04.01.2013).http://www.handicap.dk/politik/tilgaengelighed/fakta/copy_of_fysisk/aktorerne
- ⁵⁵ Erhvervs- og byggestyrelsen, Vejledning til kommunerne om byggesagsbehandling af tilgængelighedsbestemmelser, 2008, side 4.
- ⁵⁶ Byggeloven § 17.
- ⁵⁷ Erhvervs- og Byggestyrelsen, Vejledning i styrket byggesagsbehandling, 3. juli 2009, side 3-7.
- ⁵⁸ Erhvervs- og Byggestyrelsen, Vejledning i styrket byggesagsbehandling, 3. juli 2009, side 4.
- ⁵⁹ Erhvervs- og Byggestyrelsen, Vejledning i styrket byggesagsbehandling, 3. juli 2009, side 12.
- ⁶⁰ Erhvervs- og Byggestyrelsen, Vejledning i styrket byggesagsbehandling, 3. juli 2009, side 12.
- ⁶¹ BR 10, kapitel 1.8. Erhvervs- og Byggestyrelsen, Vejledning i styrket byggesagsbehandling, 3. juli 2009, side 23.
- ⁶² Byggeloven § 23, stk. 4.
- ⁶³ Byggeloven § 23, stk. 3.
- ⁶⁴ Erhvervs- og Byggestyrelsen, Vejledning i styrket byggesagsbehandling, 3. juli 2009, side 15.
- ⁶⁵ Byggeloven § 16 C, stk. 3.
- ⁶⁶ Erhvervs- og Byggestyrelsen, Vejledning om håndhævelse af Naturbeskyttelsesloven, Planloven og Byggeloven, Maj 2007, punkt 2.1.
- ⁶⁷ Byggelovens § 23.
- ⁶⁸ Byggeloven § 23, stk. 1.
- ⁶⁹ Byggeloven § 25, stk. 1.
- ⁷⁰ Erhvervs- og Byggestyrelsen, Vejledning i styrket byggesagsbehandling, 3. juli 2009, side 25.
- ⁷¹ Byggeloven § 17.
- ⁷² Erhvervs- og Byggestyrelsen, Vejledning om håndhævelse af Naturbeskyttelsesloven, Planloven og Byggeloven, Maj 2007, punkt 4.2.
- ⁷³ Erhvervs- og Byggestyrelsen, Vejledning om håndhævelse af Naturbeskyttelsesloven, Planloven og Byggeloven, Maj 2007, punkt 4.2.
- ⁷⁴ Erhvervs- og Byggestyrelsen, Vejledning om håndhævelse af Naturbeskyttelsesloven, Planloven og Byggeloven, Maj 2007, punkt 4.2.1.
- ⁷⁵ Bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til byggeprocessen. SBi 2012:16.
- ⁷⁶ Bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til byggeprocessen. SBi 2012:16, side 6.
- ⁷⁷ Jf. www.handicapkonvention.dk artikel 4.
- ⁷⁸ Institut for Menneskerettigheder, Den Universelle Periodiske Bedømmelse af

Danmark 2011. Sammenskrevne anbefalinger fra FN's Menneskerettighedsråd, 2011, side 7.

⁷⁹ Instituttets brev til Social- og Integrationsministeriet findes på www.handicapkonvention.dk under artikel 4.

⁸⁰ Regjeringens handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne – Plan for universell utforming innen viktige samfunnsområder.

⁸¹ En strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken 2011– 2016.

⁸² Møde med Danske Handicaporganisationer den 2. maj 2012, jf. Bilag 2.

Aktører.

⁸³ Læs resume fra rundbordsmøderne på www.handicapkonvention.dk.

⁸⁴ Energistyrelsen, Ny tilgængelighedspulje sikrer tilgængeligt byggeri for 64 millioner kr. 2012.

⁸⁵ Læs mere herom på www.handicapkonvention.dk under artikel 4.

⁸⁶ Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Tiltak for universel utforming i bygg og uteområder. Veileder i samfunnsøkonomisk analyse. 2011.

⁸⁷ Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Universell utforming lønner seg for alle. 2012.

⁸⁸ Arbetsmarknadsdepartementet, Bortom fagert tal – om bristande tillgänglighet som diskriminering vurderes de økonomiske og samfundsmæssige konsekvenser af at indføre et diskriminationsforbud, 2010, side 239ff.

⁸⁹ Jf. den danske stats afrapportering til FN's handicapkomite, 2011:8.

⁹⁰ Svar fra Social- og integrationsminister Karen Hækkerup.

⁹¹ Svar på folketingspørgsmål.

⁹² Kommissariatet for det nuværende arbejde med en handlingsplan for handicapområdet.

⁹³ Udtalelser fra Komiteen for rettigheder for personer med handicap findes på www.handicapkonvention.dk under artikel 34.

⁹⁴ Forskellige rapporter udgivet i forbindelse med UPR'en af Danmark findes på www.menneskeret.dk.

⁹⁵ Proposal for a Council Directive on implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation.

⁹⁶ Søren Ginnerup i CEN/BT WG 207 Final Joint Report "Accessibility in the built environment", 2011, side 252.

⁹⁷ Loven om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne

⁹⁸ Loven om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne § 12.

⁹⁹ Camilla Ryhl, Tilgængelighed – udfordringer, begreber og strategier, SBI 2009:43

¹⁰⁰ Arbetsmarknadsdepartementet, Bortom fagert tal – om bristande tillgänglighet som diskriminering vurderes de økonomiske og samfundsmæssige konsekvenser af at indføre et diskriminationsforbud, 2010.

- ¹⁰¹ Møde Det Centrale Handicapråd, jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹⁰² Center for Ligebehandling af Handicappede, Guiden / Tilgængelighed til nybyggeri og ombygning, 2010, side 7.
- ¹⁰³ Møde med Folketingets Ombudsmand, jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹⁰⁴ Møde med Erik Bahn, Arkitekt og tilgængelighedskonsulent, jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹⁰⁵ Møde med Dansk Standard, møde med arkitekt Erik Bahn og møde med God Adgang, jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹⁰⁶ Møde med SBi, jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹⁰⁷ Byggelovens § 16 C, stk. 1.
- ¹⁰⁸ Erhvervs- og Byggestyrelsen. Vejledning i styrket byggesagsbehandling. 3. juli 2009.
- ¹⁰⁹ Bygningsreglementet. § 3.2.2. stk. 2 om niveaufri adgang.
- ¹¹⁰ SBi, Bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til byggeprocessen, 2012:16, side 41.
- ¹¹¹ Møde med God Adgang, jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹¹² Møde med Danske Handicaporganisationer - Handicaporganisationernes Hus, jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹¹³ Møde med SBi, jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹¹⁴ SBi, Bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til byggeprocessen, 2012:16, side 22 ff.
- ¹¹⁵ Møde med SBi, jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹¹⁶ Jf. mail fra Arkitektforeningen.
- ¹¹⁷ Møde med Arkitektforeningen, jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹¹⁸ Dansk Standard, Velfærdsteknologi og tilgængelighed – Hvordan kan udviklingen af velfærdsteknologi og tilgængelighed understøttes og faciliteres gennem standardisering, December 2011, side 43.
- ¹¹⁹ Claus Bjarne Christensen i Solberg 2007:9. Claus Bjarne Christensen er formand for Bygge- og Trafikpolitisk Udvalg i Danske Handicaporganisationer og er uddannet arkitekt.
- ¹²⁰ Tilgængelighedspolitik for DANSKE ARK, PLR, Arkitektforeningen og Danske Designere.
- ¹²¹ Aalborg Universitet, Master i Universelt Design og tilgængelighed.
- ¹²² Arkitektskolen Aarhus' strategiplan.
- ¹²³ Møde med arkitekt Erik Bahn, jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹²⁴ SBi, Bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til byggeprocessen. 2012:16, side 26.
- ¹²⁵ Camilla Ryhl, Artikel i Forsk21: Forskning og rådgivning i tilgængelighed nyt på SBi, 2012.
- ¹²⁶ SBi, Bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til byggeprocessen. 2012:16, side 6 + 41.

- ¹²⁷ SBi, Bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til byggeprocessen. 2012:16, side 41.
- ¹²⁸ SBi, Bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til byggeprocessen. 2012:16, side 41.
- ¹²⁹ Møder med Det Centrale Handicapråd og DH – Handicaporganisationernes Hus, jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹³⁰ SBi, Bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til byggeprocessen. 2012:16, side 16.
- ¹³¹ SBi, Bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til byggeprocessen. 2012:16, side 27.
- ¹³² SBi, Bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til byggeprocessen. 2012:16, side 27 og 37.
- ¹³³ Møde med SBi jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹³⁴ Søren Ginnerup i CEN/BT WG 207 Final Joint Report "Accessibility in the built environment", 2011, side 252.
- ¹³⁵ Møde med Det Centrale Handicapråd, jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹³⁶ Møde med Dansk Standard, jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹³⁷ Byggelovens § 17.
- ¹³⁸ Møde med SBi jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹³⁹ Jf. Erhvervs- og byggestyrelsen, Vejledning til kommunerne om byggesagsbehandling af tilgængelighedsbestemmelser, 2008.
- ¹⁴⁰ Jf. email fra SBi.
- ¹⁴¹ Møde med SBi, jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹⁴² Møde med SBi, jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹⁴³ SBi, Bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til byggeprocessen. 2012:16, side 42.
- ¹⁴⁴ Møde med Det Centrale Handicapråd, jf. Bilag 2. Aktører.
- ¹⁴⁵ Møde med SBi, jf. Bilag 2. Aktører.

INSTITUT FOR
MENNESKE
RETTIGHEDER